

Diss.
2146
12

Diss. 2146(12

Linker

C. SALLUSTI CRISPI
HISTORIARUM
PROOEMIUM

E RELIQUIIS, QUAE AETATEM TULERUNT,

RESTITUERE TENTAVIT

GUSTAVUS LINKER
MARBURGENSIS.

DISSERTATIO INAUGURALIS
AMPLISSIMO PHILOSOPHORUM MARBURGENSIUM
ORDINI

AD SUMMOS

IN PHILOSOPHIA HONORES
RITE CAPESSENDOS

OBLATA,

QUAM DIE XVII. MENSIS SEXTILIS ANNI MDCCCL

IN PUBLICO DEFENDET

AUCTOR.

MARBURGI CATTORUM.

TYPIS ELWERTI ACADEMICIS.

MDCCCL.

HISTORIA

PRODEUM

E RELIGIONIS, QUAE VETATEM TURBANT

RETHORICAE

GEORGIUS

MAURITIUS

DISSERTATIO IN ACADEMIA

AMPLISSIMO PHILOSOPHIAE

ORDI

IN PRAESENTIA

RECTORIS

OPERA

QUAM DIE VII MENSIS SEPTEBRIS ANNI MDCCCL

IN PUBLICO DEBEAT

LECTOR

MARBURGI CAETORUM

TYPIS ELWERTII ADAMICIS

MDCCCL

THEODORO BERGK.

THEODORE BERG.

2

Sallustii Historiarum fragmenta mirum est dictu, quam misere adhuc turbata et neglecta jacuerint. Nam quum triplicem potissimum ejusmodi reliquiae editorum operam expostulent disjecta membra colligendi, emendandi, disponendi, nulla fere ex parte *rerum Romanarum florentissimus auctor* eam est, qua par fuit, curam expertus. Etenim qui primus Sallustii fragmenta accuratius edere suscepit, *Ludov. Carrio* (a. 1574. 1579.)¹⁾ colligendis tantum et emendandis operam haud sane exiguam navavit ipsarum rerum parum diligenti ratione habita, unde justo ordine ea digerere plane omisit, neque fieri potuit, quin vel in textu constituendo satis saepe a vero aberraret. Hujus autem vestigia nonnisi duobus seculis²⁾ post relinquere conatus

1) Ante Carrionem orationes et epistolae, quae integrae supersunt, prodire Romae 1575. per *M. Arnoldum pannartz alamanum* (qui primus ibi uua cum *Conrado Sweinheim* typographicam artem cum laude exercuit, *Fabric. bibl. lat. ed. Ernesti*, t. III, p. 562.), et minora quaedam fragmenta colligere coeperunt *Ald. Manutius* (1363. 64.) et *Antonius Riccobonus* (1568).

2) Nam qui per universi hujus temporis spatium Sallustii reliquias edere susceperunt, *Jan. Douza* (1580), *Petr. Ciacconius* (1594 etc.), *Fulv. Ursinus* (1595), *Hel. Putschius* (1602), *Jan. Gruterus* (1607), *Auson. Popma* (1619 etc.), *J. Er. Gronov.* (1665 etc.), *Jos. Wassius* (1710), *Gottl. Cortius* (1724), *Sigeb. Havercamp.* (1742) Carrionis ordine prorsus servato si quae nova fragmenta repererant, in calce ea addere satis habuerunt neque in singulis rebus illustrandis ita versati sunt, ut multum inde bonae frugis oriretur.

est *Carol. Debrossius* (1777), qui quum ad temporum rationem fragmenta disponenda esse recte vidisset, haud pauca contulit ad omnes illas res, quae Sallustii Historiis continebantur, accuratius illustrandas, sed in universum certam viam, qua innitendum erat, aliorum in usum sternere quam ipse tenere maluit, futilium plerumque conjecturarum mirus amator. (Cf. *Kritz* in *Jahn. annal.* 1829. II. p. 86 sqq. et ejusd. commentat. *de C. Sallustii Crispi fragmentis a Car. Debrossio in ordinem digestis rerumque gestarum contexta narratione illustratis*, Lips. 1829. 4.) Immerito tamen prorsus *Dor. Gerlach.* in edit. maj. (1824—34) ad vulgatum Carrionis ordinem rediit nec nisi obiter egit tom. III. p. 151—56. *de ordinis rerumque disponendarum ratione, quam Sallustium in V. Historiarum libris secutum esse verisimile sit*, ita quidem, ut, numeris simul fragmentorum l. l. saepissime foede corruptis, admodum tenue inde emolumentum in meliorem Sallustii cognitionem redundet. Contra in altera editione, quam paucis jam annis post Gerlachio parare placuit (1832), is fragmenta ita se composuisse praedicat, *ut, in quantum fieri posset, rerum ordinem explicarent* (praefat. p. XXXIV). Sed quod idem fore exoptat, *ut nova hac fragmentorum compositione historiae luminis aliquid offundatur*, haud scio an haec eum spes fefellerit, siquidem ipsa librorum argumenta (p. 181. 200. 209. 225. 235.) totamque varias deinceps res disponendi rationem prorsus fere ex maj. edit. l. l. servavit, in singulis autem fragmentis collocandis aut utique *Debrossii auctoritatem secutus* est, aut ubi *suo judicio uti* maluit, eam certe illius levitatem amplexus, ut paucis fragmentis incertorum librorum¹⁾ (p. 237—40.)

1) Mira de his in fine praefat. dicit: *Nonnullis fragmentis, quae inter incerta numeravi, certum locum in prioribus posse*

exceptis cetera cuncta vel quae ignotas prorsus res tangant aut breviuscula saepe paucis et laceris verbis contineantur, in justam seriem ad *rerum ordinem* dispositam inserere non dubitaret. Et quod praeterea Gerlach. in hac nova fragmentorum editione se operam dedisse dicit, *ut et emendatius et auctius ederentur*, iterum magnas expectationes movit, ratas non fecit. Nam quum singula multa et feliciter quidem hic illic mutaverit, universa tamen remansit eadem agendi ratio, qualis in maj. edit. insignis est, cujus virtutes satis ostendit *Kritz.* in Jahn. ann. 1829. l. l. et 1832. V. p. 261 sqq. (Cf. *Kreyssig.* comment. de Sall. fragm. etc. p. 19, adn. 43; 21, 50; 103, 94.). Prae ceteris iterum Gerlach. Carrionis et ceterorum vestigia ea est in re male secutus, quod integros Grammaticorum locos, ubiubi fragmenta Sallustii afferuntur, et lemmata scholiastarum diligenter respicere maximam partem neglexit, unde factum, ut vulgatos saepe errores nihil offensus denuo exemplo suo commendata propagaret. *Aucta* autem fragmenta comparuere eorum tantum numero, quae ex Arusiani codice Gudiano Lindemanni cura recens innotuerant, quum aliunde etiam haud pauci loci addi possent iique memoratu minime indigni.

Nihilominus post Gerlachium Sallustii Historiae nullius prorsus curam expertae sunt, nisi quod *Kreyssig.* commentationem suam *de fragmentis Vatic. lib. III.* auctiorem edidit (1835), et *Orellii* opera orationes et epistolae, quae integrae supersunt, accuratius collato codice Vatic. 1. prodire (1840). Contra qui omnes simul Sallustii reliquias

assignari probe intelligo. Sed in nova fragmentorum compositione fieri non potuit, quin nonnulla transponerentur. Quare in pluribus numerum libri, ad quem pertinerent, adscripsi.

se editurum esse promisit, *Fr. Kritz*, is Catilinae sane et Jugurthae egregiam operam navavit, Historiarum editionem expectantibus nondum satisfecit. Varia autem interim nova adminicula accesserunt, quae et laetissimam saepe fragmenta emendandi atque augendi copiam suggerere et affatim conferre queant ad meliorem dispositionis et interpretationis viam sternendam, qua de re prae ceteris Drumanni curae laudandae sunt universi ejus temporis, quod huc pertinet, res accuratissime explanantis. Hinc satis esse operae pretium videtur, novam jam nunc in illis fragmentis tractandis operam collocari. Et quum amplissimus Philosophorum ordo Marburgensis a. 1848. idem postulasset quaestione proposita, ut *Sallustii Historiarum argumentum quam posset accuratissime illustraretur operisque reliquiae diligenter et colligerentur et emendarentur*, neque id esset a studiorum meorum genere alienum, inde motus sum, ut accuratius equidem in hoc argumentum inquirere susceperem¹⁾. Jam vero summos in philosophia honores cape ssituro hujus operae tanquam specimen aliquod emittere placuit, ita ut ea fragmenta, quae ad ipsum Historiarum prooemium referenda viderentur, in probabilem ordinem digesta et pro viribus emendata atque illustrata singulari libello complecterer, qua in re sane fieri non potuit, quin complura hic illic in ipsis adnotationibus tangerentur, quae

1) Tradito opusculo summi ordinis judicium hoc fuit: *Qui hanc quaestionem solvendam suscepit* (etenim alius nemo accesserat), *non solum diligenter et acute ea, quae homines docti antea de his ipsis rebus commentati sunt, sub judicium vocavit, verum etiam ipse, quantum fieri potuit, ex antiquitatis monumentis studiose conquisivit, quae ad institutum argumentum pertinerent, eademque probabiliter illustrare studuit, ita ut, quamquam non omnia aequabili cura perpolita, alia minus caute aut vere conjecta sint, tamen judices non dubitaverint hujus commentationis scriptorem praemii honore ornare.*

quidem in majore omnium fragmentorum editione paranda aptius in unum collecta tanquam prolegomena praemittentur¹⁾. Quodsi hac mea opella tam dubiis rebus aliqua saltem lux afferatur, satis habebo.

1) Huc referenda, quae ad fragm. 1. de totius operis indole et ambitu, ad fr. 3. de antiquis interpretibus, ad fr. 30. de tempore monui, quo Historias Sallustius composuisse videatur.

quidem in maiore omnium fragmentorum editione patanda
 aplius in unam collecta tamquam prolegomena praemittentur.
 Quodsi hac mea opella tam dubis rebus aliquid saltem lax
 afferatur, satis habebit.

C. SALLUSTI¹⁾ CRISPI
H i s t o r i a r u m
prooemium.

Fragm. I.

Res populi Romani M. Lepido, Q. Catulo
 consulibus ac deinde militiae et domi gestas com-
 posui.

Rufin. de compos. et de metr. orat. p. 192,
 30. Orell. Idem (i. e. *Pomponius Messalinus* de numeris

1) In *Sallustii* nomine scribendo secuti sumus Kritz. in
 praefat. Catil. p. XX sqq. et ad Vell. II, 36, 2; Kreyssig. ad
 Sall. Hist. lib. III. fragmm. p. 3. n. 2; censorem anon. edit.
 Gerlach. in Ephemerid. literar. Halens. a. 1829. n. 90. p. 77.
 Contra *Salustius* scribi maluit Gerlach. t. I. p. XXII, cui assensi
 sunt Lindemann. (corp. Gramm. t. I. p. 202.), Orellius, Dietsch,
 quemadmodum *Salustius autor* numis aliquot inscriptum legitur,
 qui caput ejus ostendunt, ap. Ekhel. d. n. tom. V, p. 299;
 VIII, 292, Add. titulum, quem Borghesius e cod. Urbinate ex-
 scripsit (v. O. Jahn. specim. epigraph. in memoriam Olai
 Kellermanni, Kil. 1841, p. 140):

P. SALUSTIUS. T. F. PUB. VIRGULA
 SCRIB. AED. CUR.

EX. TESTAMENTO. HS. CCIOO IOO.

At ipse Gerlach. t. II. p. 2. diffiteri non poterat, in inscriptio-
 nibus longe plerisque geminatam literam *l* occurrere (v. II. II.

et pedibus oratorum) de Sallustiana compositione sive de numero et structura sic dicit: nunc, si videatur, Sallustianae

ap. Gerl. p. 2—3. adn. Orell. inscriptt. n. 1369 et 4461. Prae ceteris vetustate insigne est, quod in Pompejano lapide legitur (*Bulletino dell' istituto di corr. archeol.* 1833, p. 147):

SALLUSTIUM. CAPITO
CASFILUM. MARCELLUM

AED. D. R. P.

Praeterea Pompejis Sallustii nomen bis legi tradunt, et domo alicui inscriptum inprimis amplae atque magnificae, et in foro basi marmoreae, cui *Q. Sallustii* statuam impositam fuisse titulus indicet. Quodsi ipsa verba nancisci non poteram, videtur tamen his quoque locis geminatum *l* obtinere, quemadmodum exhibuit *W. Wackernagel, Pompeji, Bas. 1849, p. 46.*) Nihilo tamen minus Gerlach. codicum potissimum mss. exempla sequenda sibi proposuit. Simul ipsum non fugit locus Mart. Cap. §. 241. p. 270. Kopp: *L exilem sonum reddit, quum geminatur, ut sollers, Sallustius*, quocum contulit censor Halensis l. l. Prisc. I, 7, 38, p. 36 Kr.: *L exilem sonum habet, quando geminatur secundo loco posita, ut ille, Metellus.* Hinc illud nomen vulgo apud veteres geminata litera *l* pronuntiatum esse satis patet, quamvis scriberetur fortasse interdum *Salustius* ex consuetudine alias quoque saepius obvia, quam indicat Quint. I, 7, 14: *Semivocales non geminare diu fuit usitatissimum.* At hoc scribendi quasi compendium quum non sit a nobis usu receptum neutiquam apte in solo Sallustii nomine exarando locum habere potest, neque Gerlach. alias id nisi in perpaucis vocibus commendare est ausus. Atque Graecos scriptores, quippe qui plerumque *Σαλούστιος* exhibeant (Plut, Appian, Dio, Steph. Byz, Suid, Syncell, Chron. Pasch, Eustath. ad Il. V, 6, p. 513), non bene potuisse a Gerl. (t. II. p. 4 adn.) in subsidium vocari satis est consentaneum. Neque Graecos ubique geminatum *l* respuisse docet locus ap. Lyd. de magistr. III, 8, ubi *Αἰμίλιος ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν Σαλλουστίου ἱστοριῶν* commemoratur (v. infra ad fr. 3. — Ceterum alio loco ap. Lydum *Σαλούστιος* legitur. V. infra fr. 30.). Itidem Joann. Malalas chronogr. lib. VIII. extr., p. 212. Dindorf: *Ἐν τοῖς αὐτοῖς οὖν χρόνοις* (i. e. temporibus Pompeji) *ἦν ὁ Κικέρων καὶ ὁ Σαλλούστιος, οἱ σοφώτατοι Ῥωμαίων ποιηταί* (sic). Contra quod ex Joann. Antioch. in exc. Peiresc. p. 793. Vales. (non 393, ut est ap. Gerl. atque ed. Lunaeb.) attulit Ernesti

periodi numeros inspiciamus: *Res popu* dactylus, *li Romani Marco* tres spondei, *Lepido* anapaestus, *Quinto Catulo* spondeus et anapaestus, *consulibus* paeon primus, *ac deinde* dichoreus sive ditrocheus, *militi* dactylus, *ae et domi* creticus, *gestas* spondeus, *composui* choriambus ex longa et brevi et brevi et longa¹).

ae et domi (ut sit *militiae et domi*) praestantissimus cod. Einsied; *ae domi* editt. Juntin. et Caperonner. (*et domi* Gerl. t. III, p. 37, ubi integrum Rufini locum attulit).

Priscian. XV, 3, p. 623 Kr.: In ae diphtongum

ad Fabric. bibl. lat. I, 237: *Καὶ Σαλλούστιος ὁ Ῥωμαῖος συγγραφεὺς ἔφη καλοῖς αὐτὸν (τὸν Σύλλαν) ἐγχειρήμασι κάκιστον ἐπενηνοχέειν τὸ τέλος* (cf. Catil. 11, 4), id recte suspicatus est Gerl., qui ipsum locum inspicere neglexit, *non satis accurate descriptum esse*. Nam in edit. Valesii *Σαλούστιος* legitur. Quod superest ex argumentis Gerlachii ad ipsam quoque etymologiam revocantis, *Salustii* nomen haud dubie a *sālus* derivandum esse, sicut jam ante Hieron. Wolf. proposuit, id Kritz. l. l. satis exposuit testimonio Horatii, quippe apud quem eo nomine aperte ionicus a maiore efficiatur. (Ceterum *Σαλλουτίων*, quod aperte a *salus* derivandum, ap. Plut. Caes. 52. duplici λ scriptum legitur.) Atque vel si a *sal* ductum esse statuamus, inde neutiquam, ut H. Wolfio visum, simplex *l* probari jam Voss, de hist. lat. I, 15. in. monuit, quandoquidem a *sal* et *sulire* et *sallere* derivata habeamus. (Cf. Sall. fragm. III, 10 et IV, 11, tom III. p. 105. Gerl. quae perperam editores negligenter descripta disjunxerunt). — Praeterea Gerl. t. I. tacite ubique scripsit: *C. Crispus Sallustius*, sed aliquot annis post t. II. p. 2 et 32. inversum nominis et cognominis ordinem *unice verum* esse recte tandem agnovit. Ceterum cf. quos praeterea de hisce rebus commentatos affert Baehr. t. II. p. 66. n. 2—3. — Sallustii *cognomen* tangit Serv. ad Aen. II, 469: „*Pyrrhus* a colore comae dictus, qui latine *byrrhus* dicitur. Ita et Sallustius *Crispus*“, quem locum inepte Gerl. 1. ipsis Historiarum fragmentis adscripsit (inc. 223); sed a Frotschero monitus (v. t. III. p. 146.) in min. edit. omisit.

1) Cf. Quint. IX, 4, 77. similiter prorsus de Jugurthae prooemio „ἐνρῶσμων“ dicentem, quem parum recte erroris coarguit Diomed. lib. II. p. 464. Putsch. V. Dietsch. ad Jug. 1, 1.

nomina sunt genitivi casus loco adverbii posita. Sallustius in I. Historiarum: *Res populi Romani Marco Lepido Catuloque Consulibus ac deinde domi et militiae gestas.*

Id. XV. 2. p. 616: Nomina vel pronomina esse dicimus loco adverbiorum posita per diversos casus; per nominativum, ut Virg. in XI. (v. 50); per genitivum Sall. in I Hist.: *Ac deinde militiae et domi gestas composui.*

Ita altero loco Prisc. *domi et militiae*, altero *militiae et domi* exhibet. Hoc melius, quoniam Pompon. Messalinus l. l., qui sine dubio singula accuratissime expressit, ita haec verba servavit. Idem recte *Q. Catulo* exhibet, non *Catuloque*, ut est apud Priscianum.

Fortunae beneficio nobis contigit, ut in tanta jactura ipsum totius operis exordium servatum habeamus, id quod aperte testatur Tib. Donat. ad Aen. I, 1. Fabric.: „*arma virumque*; Hoc loco plerique arbitrantur errasse Virgilium, ut primo rem, deinde personam poneret; qui si Sallustium considerarent liberum ratione metrorum *sic historiam coepisse*, ut primo rem, deinde populi Romani personam poneret, numquam Virgilium criminarentur“ etc.²⁾.

Satis autem commode Sallustius in principiis statim *Thucydidis aemulum* egit (Vell. II, 36, 2), ita ut simpliciter quod sibi elegerit initium scribendi significaret neque pro illius aevi more philosophandi studio abriperetur, id

1) Similiter Catonis Originum principium servavit Servius art. gramm. p. 506. Lindem: Cato quoque Origines sic inchoat: *Si quies sunt homines*, et amplius Pompej. comm. art. Donat. p. 254. Lindem: *Si quies homines sunt, quos delectat populi res gestas describere*. Eadem haud dubie spectat Serv. ad Aen. I, 95: Cato in Originibus ait: *Si quies sint populi*.

2) Fortasse Sallustii Historiarum initium obversabatur Tacito ann. IV, 32 in, ita ut illum prae ceteris respiceret: „Nemo annales nostros cum scriptura eorum contenderit, qui veteres *populi Romani res composuere*“.

quod in minoribus ejus scriptis non ita cautum videmus. (Cf. Quint. III, 8, 9: *Quos* (Isocratem in Panegyrico et Gorgiam in Olympico) *secutus videlicet Crispus Sallustius in bello Jugurthino et Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principiis orsus est*). Ceterum universum prorsus, ut hoc statim moneam, Historiarum initium ea re videtur Thucydideam similitudinem praebere, quod Sallustius priusquam ad ipsas *res populi Romani M. Lepido, Q. Catulo Coss.* (a. Chr. 78.) *ac deinde gestas* accederet, satis amplo ante prooemio qui factum sit exponendum putavit, ut ad eam potissimum conditionem respublica adduci potuerit, qualis illo anno obtinebat. Simul tamen complura Sallustium cum de Romanorum historicis in universum, tum de sui operis consilio atque indole praemonuisse, quod Thuc. non ita fecit, ex fragmentis adhuc servatis satis elucet (v. fr. 2—5).

Sed ut jam ad primum nostrum fragmentum revertamur, Gerlach. in adn. ad h. l. tom. III. p. 47. iterum de Sallustii Historiarum ambitu disputavit et fusius quidem, quam ante tom. II. p. 14. fecit, ita tamen, ut simul priorem hanc suam de ea re sententiam immutaret tacitus paulisper atque ab ea deflecteret. Qua re sane ad veritatis speciem propius accessit, sed in universum vel sic longe aberravit a probabili ratione disputandi. Nam quum tom. II. l. I. nonnisi breviter indicasset, in Historiarum libris Sallustium *res inde a Sullae morte usque ad conjurationem Catilinariam exposuisse* nec minus confidenter *testimonio esse addidisset et fragmenta, et quae Auson. idyll. IV.* (ad nepotem Ausonium protrepticon de studio puerili) *v. 61 sqq.*¹⁾

1) *Jam facinus, Catilina, tuum Lepidique tumultum,
Ab Lepido et Catulo jam res et tempora Romae
Orsus bis senos seriem connecto per annos:
Jam lego civili mistum Mavorte duellum,
Movit quod socio Sertorius exsul Ibero.*

de horum librorum argumento caneret, tom. III. l. I. ex iisdem hisce testimoniis longe aliud quid comparere recte tandem agnovit. Hinc ibi *haud immerito* ei Debrossius *conjecisse videtur*, *historiarum libros usque ad Pompeji et Luculli conventum in Phrygia deductos fuisse*¹⁾, quum *in fragmentis quinque librorum pauca sint* (imo nulla omnino sunt), *quae ad res a Pompejo in Asia gestas commodè referri possint*, et praeterea Ausonius inde a Lepido Catuloque Coss. tantum duodecim annorum res a Sallustio illustratas fuisse innuat.

Contra quae praeterea ibidem Gerlach. expromit, ea ita sunt omnia comparata, ut ferri omnino non possint.

1) Sane haud illepada Debrossii opinio, Sallustium in ipso hoc conventu enarrando constitisse, qui aliis quoque scriptoribus satis est memorabilis visus multa verba de eo facientibus, praeter ceteris Plutarcho (Pomp. 31. Luc. 36. cf. Drumann. IV. 431. 96.), quem saepissime ex Sall. Hist. hausisse satis constat, etsi neutiquam id jam ubique a vv. dd. recte agnitum. Valde tamen dubium, num revera huc pertineat, ut Gerlachio visum, fr. inc. 24. ap. Don. ad Eun. V, 5, 8 (non V, 3, 8): *Inde ortus sermo percontantibus utrimque: Satin' salve, quam grati ducibus suis, quantis familiaribus copiis augerentur.* Nihil igitur certum, nisi ultra a. 66, si quidem Ausonio fides, Sallustii Historias non esse productas. Id quod et fragmentis servatis prorsus convenit et inde admodum firmatur, quod quum primi quatuor libri binos aut ternos annos amplexi sint, incepisse autem librum V, qui ultimum locum tenuit, ab a. 68. satis constet, minus probabile videtur, tam inconcinne Sallustium egisse, ut majus soli huic libro quam ceteris singulis spatium tribueret. Hinc illis, qui longius eum progressum esse censerent, contra Grammaticorum auctoritatem major singulorum librorum numerus statuendus erat, quod Gerlach. ausus non est. Contra modum excessit cl. Niebuhr, qui quum mire prorsus ex *orationum* fragmentis patere opinaretur, ipsas Sall. Historias usque ad finem bellorum a Pompejo in Asia gestorum pertinuisse, multo adeo majorem fuisse singulorum librorum numerum putavit, si quidem Isleri libro fides de scholis Nieb. t. II. p. 393.

Primum enim, ut justo cuncta ordine recenseam, neutiquam certo aliquo consilio commotum esse Sallustium tradit, ut a Sullae potissimum morte a. Chr. 78. Historias suas inchoaret, sed nonnisi Sisennae quasi *vices*, qui *opus belli civilis Sullanique* (ita Vell. II, 9, i. e. *belli socialis Sullanique*, non ut Gerl. tradit: *belli civilis Sullani*) composuerat eum *excipere* voluisse atque inde *sui operis initium fecisse*, qui *illius historiarum finis fuerit*, quandoquidem *nulli historico plus quam Cornelio Sisennae tribuisse videatur*. At hoc neutiquam colligi potest ex Sallustii verbis Jug. 95, 2. (*L. Sisenna optume et diligentissime omnium, qui eas (Sullae) res dixere, persecutus parum mihi libero ore locutus videtur*), neque Ciceronis testimonio itidem a Gerl. in subsidium vocati *confirmatur*, quippe qui quum omnibus sane superioribus historicis Sisennam anteposuerit, simul tamen admodum eum abesse *a summo* addat et *in historia puerile quiddam consecrari, ut unum Clitarchum neque praeterea quendam de Graecis legisse videatur*. (Brut. 64. de legg. I, 2. Ceterum sane tenendum, a Cicerone in Sisennam invehente orationis magis conformationem atque artem, quam ipsas historicas ejus virtutes respici). Accedit quod Sisenna Corneliae gentis fuit e numero nobilium Sallustio invisorum neque a partibus eorum discessisse videtur. Cf. Sall. Jug. I. 1. et Cic. Verr. II, 45, 110; IV, 20, 43, ubi *Verris defensor* dicitur. Satis autem constat, prae ceteris omnibus *Catonem* potissimum a Sallustio admatum esse et ex historicorum numero electum, quem quasi ducem atque exemplar sequeretur. Cf. post ad fr. 4. Quid quod illa Gerlachii opinio ea jam re infirmari videtur, quod adeo largum Sallustio Historiis suis prooemium anteponere placuit, quo unisersi ejus temporis res a Sisenna enarrati perstrinxit, id quod non poterat non supervacaneum comparere, si non tam novum utique

opus scribendum aggredi, quam illius tantum vestigia premere ejusque Historias continuare voluit ¹⁾). —

Simul autem Gerlachio e primi nostri fragmenti verbis „ac deinde“ *intelligi* placuit, *Salustium initio libri nondum certum quendam finem, ad quem sibi progrediendum esse putaverit, constituisse*. Sed idem statim post accedere videtur ad opinionem eorum, *quibus probabile visum, usque ad Ciceronem et Antonium res populi Romani perscribere Salustium voluisse* ²⁾), *quod ita libellus de conjuratione Catilinaria apte historiarum libris continuaretur*.

Hinc igitur ita censeat necesse est, non statim initio quidem Sallustium, sed postea demum quum jam in ipsis Historiis scribendis versaretur, tandem aliquando certum sibi finem proposuisse. Longius autem hunc remotum fuisse contendit et ab eo temporis puncto differre, quousque revera Sall. opus suum produxerit, ita ut is *aut alia causa prohibitus aut morte praerentus* videatur fuisse, quominus revera propositum finem scribendo attingeret. *Indignam enim tanto homine suspicionem* fovere, si quis *odio Pompeji impulsus res ab eo praeclare gestas enarrare noluisse* existimet.

At *indigna* potius prae ceteris ista Gerlachii opinio, rerum Romanarum florentissimum auctorem in summo suo opere, *cujus materiam maximam ante diligentia collegit, tanta levitate atque supina inconsiderantia egisse, ut nullo jam certo fine constituto ad scribendum accederet, neque castigare id omisit* Kritz. in Jahn. ann. 1832, V, 271.

1) Hinc reprehendendus Baehr t. II. p. 24. n. 12, qui parum caute Gerlachii opinionem arripuit.

2) Paulo infra adeo Gerl. iterum animo fluctuans prorsus rejicere eam conjecturam non audet, vel usque ad exitum belli civilis inter Caesarem et Pompejum orti scribendo progredi Sallustium voluisse. Cf. infra ad fr. 2.

Accedit aliud quid. Ipso enim exordio: *res populi Romani — composui* et fr. 2: *neque me divorsa pars in civilibus armis movit a vero* indicare Sallustius videtur, se nonnisi absoluto jam operi atque ad justum finem perducto tum demum prooemium addidisse¹⁾. Etenim in Catilinae et Jugurthae prooemiis, quippe quae ante ipsos libellos componeret aut certe composita esse fingeret, non perfecto sed futuro tempore usum videmus. Cat. 4, 3: *Igitur de Catilinae conjuratione quam verissime potero paucis absolvam.* Jug. 5, 1: *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus cum Jugurtha, rege Numidarum, gessit.* Atque ita quae in principiis Historiarum Sallustius de totius operis ingenio et indole monuit, melius omnino quadrant, si de perfecto potius libro quam de incipiente dicta accipiamus. Unde tota illa verborum *ac deinde* explicatio a Gerlachio prolata ad irritum cadit.

Neque melius se habere alteram ejusdem opinionem recte itidem a Kritzio rejectam, postea eo usque Sallustium Historias perducere decrevisse, quo libellus de Catilinae conjuratione initium cepit, eo consilio, ut duo haec opera in unum quasi conjuncta coalescerent, vel e tota libelli natura atque compositione satis perspicitur, siquidem neutiquam ita hunc comparatum esse, ut tanquam continuatio possit aliis libris addi, sed absolutum prorsus per se comparere vel levis ejus contemplatio ostendit.

1) Similiter saepius Ciceronem egisse videmus. Tusc. I, 4, 8: *Itaque dierum quinque scholas, ut Graeci appellant, in totidem libros contuli. Fiebat autem ita* etc. De fin. I, 4, 12: *Nos autem hanc omnem quaestionem de finibus bonorum et malorum fere a nobis explicatam esse his literis arbitramur, in quibus, quantum potuimus, non modo quid nobis probaretur, sed etiam quid a singulis philosophiae disciplinis diceretur, persecuti sumus.*

Atque verissime simul Kritz. et aptissime potuisse Sallustium contendit a. 66. finem scribendi facere et ultra hoc tempus ne progredieretur ea ipsa causa, quam adeo moroso Gerlach. supercilio rejecit, absterreri debuisse, quod ea aetate Pompejo non tam per virtutes suas, quam mira ipsius felicitate contigerit, ut omnia in se traheret totamque paene rempublicam solus haberet. Nam uti Sullae, ita pedissequo ejus Pompejo maxime Sallustium infensum fuisse et ex tota vitae ejus ratione apparet et satis superque ex Hist. fragmm. elucet¹).

1) Iis fragmm., quae jam Kritz. p. 273. recte attulit (III, 11. 32. V, 9. inc. 6.), addas ex maj. ed. Gerl. II, 26. ap. Don. ad Phorm. I, 3, 18 (non 2, 18): *Modestus ad omnia alia, nisi dominationem* (ita plurimi libri, non *nisi ad dom.*), quae ad Pompejum pertinere satis probabile est, et e min. edit. p. 228, 3. fragm. ap. Arus. v. minister his, p. 248. Lindem: Sall. Hist. IV: *Multitudini ostendens, quam colere plurimum, ut mox cupitis ministram haberet, decreverat.* Ita enim satis probabiliter, opinor, van der Hoeven in *specim. literar. de nonnull. locis vett. scriptor. c. appendice de Arus. Messii exemplis elocutionum* (Amstel. 1845.) p. 48. codicis Gudiani lectionem correxit: *ut mox cupit is ministrum habere decreverat*, comparans Tac. Ann. IV, 3: *nepotes adulti moram cupitis afferebant.* Lindemann. ad Arus. se mederi corruptelae non potuisse confessus erat, eamque immutatam recepit l. l. Gerl. Ceterum quod itidem v. d. Hoev. censuit, part. quoque *ostendens* esse in obsequens mutandum, id in lacero nostro loco neutiquam necessario requiritur. Fortasse, si quid mutare velis, scribendum: „Multitudini (se ostendens“. De Pompejo autem haec dicta esse vix dubium (cf. Rutil. Ruf. de vita sua ap. Charis. II, 14, 31, p. 115 Lind: *Pompejus elaboravit, uti populum Romanum nosset eumque artificiose salutaret*, ni forte h. l. Pompejus pater respicitur. V. Plut. Pomp. 37: Πομπήϊον, οὗ τὸν πατέρα παμπόνηρον ἀπέδειξεν ὁ Πουτίλιος ἐν ταῖς ἱστορίαις.), praesertim quum quarto libro, unde haec desumta dicuntur, Sallustium quae Pompejus Sertoriano bello finito a. 71—70 molitus sit plebis gratiam capturus, enarrasse satis firmetur fragmm. IV, 17: *Multisque suspicionibus voluntia plebi factururus habebatur* (ita Non. p. 260, 31, non videbatur,

Nec pro toto consilio, quod in Historiis scribendis secutus videtur, Sallustium ultra a. 66. progredi voluisse satis consentaneum est, siquidem *consulto is tanquam optimatum dominationi inimicus illius potissimum temporis res videtur describendas sibi proposuisse, quo forma rei-publicae, qualem Sulla instituerat, paullatim concussa est, debilitata, sublata*¹⁾. Hinc statim a. 78. initium sibi

ut est ap. Gerl. 1. 2.) et 42: *Si nihil ante adventum suum inter plebem et patres convenisset, coram se daturum operam* (Cf. Rubino *de tribunicia potestate*, Cass. 1825, p. 17 extr.). Accedit ex ed. min. Gerl. fragm. ap. Arus. v. obtrectans illi, p. 250. Lind.: Sall. Hist. IV. *Crassus obtrectans potius collegae, quam boni aut mali publici gravis exactor* (*exactor* aperte codd. Leidd, teste v. d. Hoeven l. l. p. 46; *exactos* cod. Gud.).

1) Haud mediocriter autem confirmari Sallustii consilium hujus ipsius temporis res et simul quidem domi militiaeque gestas componendi ea re debebat, quod haecce non jam erant nisi a paucis neque satis diligenter et feliciter tractata, quum plurimi annalium scriptores in ipsa fere Sullae morte constitissent. Latius progressum esse fortasse Q. Valerium Antiatem censeas, quippe quem Krause vitt. et frgmm. hist. Rom. p. 266, Lachmannum (de fontib. Livii comm. I. p. 37. adn. 4) haud dubie hac in re temere sequens, ipso a. 78, quo Sulla obiit, praetura Siciliensi functum esse tradat nec nisi posthac ad annales scribendos sese accinxisse. At hanc opinionem nullis omnino argumentis fultam ab omni veritatis specie recedere docuit Liebaldd de Valerio Antiato (Naumb. 1840) p. 3. Hinc nihil constat, nisi annales ejus ad annum certe a Chr. 91 pertinuisse, quo spectat locus a Plin. h. n. 34, 8. servatus. V. Krause p. 267. Liebaldd C. Licin. Macer (Naumb. 1848), p. 5. n. 2. Contra ultra a. 78. produci poterant annales C. Licinii Macri, qui a. 66. mortem sibi conscivit. Testimonio fortasse est Non. p. 221, 10: Patibulum genere neutro. Masculino Licinius Rerum Romanar. lib. XXI: *deligat ad patibulos, deligantur et circumferuntur, cruci defiguntur*, siquidem hoc fragm. ad servos fugitivos pertinere videtur Spartaco oppresso a. 71 captos, quos inter Romam et Capuam juxta viam publicam crucibus affixos esse Appian. b. c. I, 120. et Oros. V, 21. testantur. Eadem fere tempora tetigit L. Otacilius Pilitus, qui Cn. Pompejum magnum docuit patrisque ejus res gestas nec minus ipsius

scribendi elegit, quo primus jam in urbe Sulla vix mortuo ejus acta rescindendi conatus evenit tumultu ab ipso Lepido

compluribus libris exposuit. Suet. de rhet. c. 3.). Contra L. Luccejus, qui itidem atque Sisenna *Italici belli et civilis* (i. e. Mariani) *historiam* composuerat et *reliquas res ordiebatur* (Cic. ad div. V, 12), quousque scribendo pervenerit, nobis non traditur†) idemque valet in *communes historias* (Serv. ad Aen. IX, 710) Q. Lutatii, qui a Q. Lutatio Catulo cos. 101. probe est discernendus. Nec minus incertum, num Tanusius Geminus in historia sua ceterum admodum languida (Sen. ep. 93.), qua *Catilinariae conjurationis meminit* (Suet. Caes. 9.) et L. Aurunculejus Cotta, Julii caesaris in Gallia legatus, qui ejusdem expeditionem in Britanniam ἐν τῷ περὶ τῆς Ρωμαίων πολιτείας συγγράμματι tetigit (Athen. VI, p. 273††), res superioribus jam annis gestas narrando sint complexi. (Fortasse Cottae liber in universum non erat historici argumenti, sed in rebus publicis Romanorum exponendis atque illustrandis versabatur). Itidem parum constat, num C. Oppii vita Pompeji, ad quam Plut. in Pomp. revocat. jam ante Sall. Hist. prodierit, neque dijudicari etiamnunc licet, num Procilius, qui de *Pompeji Magni Africano triumpho* quaedam tradidit (Plin. h. n. VIII, 2.), jure possit inter historicorum numerum referri. Contra certius judicare licet de Q. Aelio Tuberone, qui quidem universas res Romanas inde a primordio urbis usque ad Caesaris mortem videtur esse amplexus (Suet. Caes. 83). Praeterea inspicere Sall. poterat Q. Hortensii Orтали annales, T. Pomponii Attici librum annalem (quamquam brevis ejusmodi singularum rerum recensio multum juvare eum non valuit), fortasse

†) Contra in fortuita aliqua Pyrrhi regis commemoratione Sallustium ex Lucceji libris hausisse colligas fortasse e (Pseud?) Apulej. de orthogr. §. 16. Osann. „Pyrrhus... interemtus fuit in aede Dianae a quadam muliere, Trogo, Sallustio et Luccejo [auctoribus.]“ (inc. 233 Gerl. t. III. p. 146). —

††) Parum recte Voss. de hist. Graec. p. 202. West. Cottam inter Romanos, qui *Graeco* sermone historiam scripserint, recenset, quandoquidem Athen. l. l. scripsisse eum addat ἐν τῇ περὶ τῆς ῥωμαίων πολιτείας. At non animadvertit Vossius, verba illa esse Larensii, *Romani hominis*, ut recte monuit Mueller. fragm. hist. Graec. vol. III, p. 297. —

cos. citato. Simul eodem fere tempore acerrimus undique accidit cum exteris populis concursus, ita ut nova quasi

etiamtum jam ejusdem librum de familia Aemiliorum (Nep. Attic. 18, 4.), Cornelii Nepotis Chronica s. Annales; summum contra Nepotis opus de viris illustribus ante Sallustii mortem prodiisse non videtur (Nipperdey. praef. p. XVII.). Dein Lyd. de magistr. prooem. p. 119. Beck. tanquam fontes Sallustii commemorat Capitonem, Fontejum, Varronem, eo tamen loco, ubi non de ipsis rebus a. 78 et sqq. gestis, sed de excursu sermo fit, quo fusius Sall. de sacerdotibus et magistratibus Romanorum exposuerit. Unde h. l. haud dubie non de historico aliquo Varronis libro, sed de ipsis *antiquitatibus rer. hum. et div.* cogitandum (v. infra ad fragm. 30, ubi simul de Capitone et Fontejo dicetur). Contra in ipsa, ut videtur, historia enarranda ipse Sall. ad Varronem revocat ejus sententiam correcturus ap. Arus. p. 243. Lind. v. *in majus audivit pro plus quam.* Sall. Hist. II: *Haec postquam Varro in majus more rumorum audivit (in ore Cod. Gud., quod sine dubio e praecedente Sall. loco corruptum: Ut in ore gentibus agens; more corr. Lindem, quem sequitur Gerl. 2, p. 202, 16. Eadem corruptela in codd. Leidd. est, inverso simul verborum ordine: Haec postq. Varro audivit in majus in ore rumorum, ubi itidem more a Bondamo correctum. Cf. v. d. Hoeven. p. 46.)* Unde dubitari potest, utrum hoc quoque loco ejusdem *antiquitates*, an alium quem Varronis librum ante oculos habuerit, fortasse *annales*, si quos Varro composuit (Charis. lib. I. p. 59, b. Lind.), aut commentarium *de vita sua*, aut libros *de rebus urbanis*; etenim hosce materiam praebere Sallustio potuisse patet ex Charis. lib. I, p. 77, b. Lind: *Innocente*; Varro de rebus urbanis tertio: *Spartaco innocente conjecto ad [gladiatorium ludum]*. (Ita codicis lacunam Niebuhr. explevit). Praeterea in Historiarum reliquiis, quae aetatem tulerunt, nusquam auctor ullus, ex quo hauserit Sallustius, nominatur. Nam quod ap. Non. p. 60, 24. v. *rabula* ex Sall. allatum legimus: *Canina, ut ait Appius, facundia exercebatur* (fr. inc. 184.), h. l. non de historico aliquo Appio cogitandum, a quo totum illud fragmentum repetitum sit, sed nihil Sall. indicat, nisi unde solum adj. *canina* hauserit alias de eloquentia minus usitatum. Ceterum Appium Claudium Caecum h. l. significari docet Spalding. ad Quint. XII, 9, 9, quem locum Gerlach. in utraque edit. neglexit: *Ea est enim prorsus canina, ut ait Appius, eloquentia, cognituram male dicendi subire, quod facientibus etiam male audiendi praesumenda patientia est.*

ab hoc anno Romanarum rerum aelas primordia caperet. Fieri autem commode non poterat, ut rerum tantummodo

Sed ex omni eorum, quos modo attuli, historicorum numero nemo dum exegerat monumentum satis historica arte insigne, unde Cicero in libris de legg. (I, 2.), qui nonnisi postremis ejus vitae annis evulgati sunt, adeo: *Sisenna*, inquit, *omnes adhuc nostros scriptores, nisi qui forte nondum ediderunt, de quibus existimare non possumus, facile superavit*; quantopere autem ipsum etiam Sisennam Cicero *abfuisse a summo* censuerit, jam ante pag. 12. monitum. Neque satis ample illos atque diligenter illius temporis res collegisse atque illustrasse, ita ut hac quoque in re Sall. omnes facile superiores vicerit, inde perspicitur, quod Asconius Pedianus, qui sane historia atque literis Romanis optime erat imbutus, ubi de C. Cottae consulis legibus dixit (in Corn. p. 66. Orell.), rem tunc jam temporis inter antiquitatis peritos dubiam ita expediendam censuit, ut ad solas *Sallustii et Livii et Fenestellae* historias revocaret, quae apud hosce triumviros non exstarent, ea parvula esse nulliusque omnino pretii ratus, superiorum, quae eadem enarraverant, historicorum plane incuriosus. Verba ejus sunt l. l. (Sall. fr. inc. 219.): *Videntur autem in rebus parvis fuisse leges illae, quas cum tulisset, retulit de iis abrogandis ad senatum; nam neque apud Sallustium, neque apud Livium, neque apud Fenestellam ullius alterius latae ab eo legis mentio, praeter eam, quam in consulatu (tulit repugnante) nobilitate magno populi studio, ut iis, (qui tribuni plebis) fuissent, alios quoque magistratus (capessere) liceret, quod lex (a) dictatore L. Sulla paucis (ante annis) lata prohibebat: neque eam Cottae legem abrogatam esse significat.* Ita enim mutilus hic locus explendus et corrigendus.

Duos denique Graecos scriptores afferam, qui materiam praebere Sallustio poterant, satisfacere pro tota ipsorum de publicis partibus sentiendi ratione haud facile poterant. Scripsisse enim dicitur Posidonius Apamensis τὴν ἱστορίαν τὴν περὶ τὸν Πομπηϊόν (Strab. XI, 489.), sed sive singularem Pompeji vitam, sive universam ejus temporis historiam composuerit (cf. Car. Mueller fragmm. hist. Graec. t. III. p. 251.), Pompeji amici res prae ceteris eum extulisse consentaneum est. Idque multo etiam magis valet in Theophanem Mitylena eum, quem Pompejus tanquam scriptorem rerum suarum in castris secum ducebat (Val. Max. VIII, 14.), cujusque saepius fides valde infamatur.

in ipsa urbe gestarum historiam Sallustius componeret, si-
quidem arctissima tunc potissimum temporis accidit exter-
norum bellorum cum civilibus turbis conjunctio. Nam qui
eo usque externorum tantum hostium dux fuerat, Sertorius,
quum Lepidi conatus ad irritum cecidissent, ejus et co-
piarum reliquias et consilia tanquam hereditate sibi relicta
in se suscepit perpetuo cum iis, qui in ipsa urbe eadem
moliebantur, commeatu consociatus, simulque et Mithrida-
tem et piratas longe lateque diffusos in sui consilii socie-
tatem accepit. Hinc jam impelli Sallustius debuit, ut Histo-
rias scribere exorsus omnes simul res in ipsa urbe atque
extrinsecus ubilibet in orbis Romani circuitu gestas nar-
rando complecteretur, quemadmodum similiter jam ante
aliquatenus in Jugurthino bello scribendo fecit, ut ejus
quoque temporis indoles necessario flagitabat. Atque re-
vera ut in hujus libelli prooemio (c. 5. in.), ita in primo
nostro Historiarum fragmento ipse aperte Sallustius se com-
ponere voluisse profitetur *res populi Romani militiae et
domi gestas*, id quod fragmentis servatis satis firmatur.

Non igitur erit audiendus, si quis Sallustium pro eo,
quod nos ante indicavimus, scribendi consilio non debuisse
objiciat ultra a. 70. progredi, quippe quo tribunicia potestate
a Pompejo consule restituta liberior illa reipublicae forma,
qualis ante Sullam dictatorem fuerat, prorsus fere jam
revocata sit. Nullo enim modo eo tempore commode Sal-
lustio desinere licuit, quo quantumvis in ipsam urbem
turbis sedatis pax atque concordia redire coepisset, tota
tamen respublica formidolosis etiamtum bellis lacescita pe-
riclitabatur. Contra aptissime sine dubio a 66. finem enar-
randi facere poterat, quo et Mithridatici belli summa erat
a Lucullo confecta et periculum a piratis imminens dissi-
patum prorsus atque sublatum, bellum denique in Macedonia
et Thracia subactis barbaris finitum. Latius autem non

erat, cur Sallustius consilio suo expleto Historias produceret.

His igitur probe perpensis pro certo utique habemus, Sallustium neque *alia causa prohibitum*, neque *morte praeventum fuisse*, quominus opus, quod instituerat, ad finem perduceret, sed consulto ultra a. 66. progredi noluisse, ita ut revera jam ante obitum ad eum, quem sibi proposuerat, scribendi finem pervenerit, quamvis sane nonnisi postremis vitae suae annis ad ipsas Historias componendas sese acciuxisse videatur, de qua re infra ad fragm. 30. monebimus. —

Proxime subjicere placuit

Fragm. II.

Arus. Mess. v. motus, p. 248. Lind. Sall. Hist. I:

Neque me divorsa pars in civilibus armis movit a vero.

Nam ad ipsum Historiarum exordium hoc fragm. pertinere satis est probabile, ita ut hoc iterum prooemio Sallustius prae ceteris statim illud repetat, quod in prooem. Catil. c. 4, 2. asseveravit, *a spe, metu, partibus reipublicae animum sibi liberum fuisse*. Ceterum in universum hujusmodi quasi benevolentiae captationibus multum tribui non deberi satis est consentaneum, neque Sallustium in ceteris suis scriptis, quae integra supersunt, eam judicii ingenuitatem servare potuisse certum utique et manifestum: summum atque inveteratum in *nobiles paucosque potentis* odium non ex singulis solum locis, quibus eorum mentio fit, satis elucet (v. Jug. 3. extr. 30. 41—42. Cat. 17.), sed toto jam utriusque libelli consilio atque indole declaratur, siquidem utroque itidem ipsam illam atrocem tunc

temporis nobilium in urbe perniciem atque corruptionem repraesentatam habemus, qua Jugurthini belli tempore omnis populi Romani honor adeo pessumdatus est inque hostium ludibrium versus, et Catilinaria conjuratione tota fere respublica in tantum periculum atque discrimen adducta, ut nonnisi per duos illos deinceps homines novos Arpino oriundos, Marium et Ciceronem, perniciēs proxime jam utroque tempore imminens propulsari posset quodammodo atque averti. Atque simile aliquod consilium Historiis quoque videri subesse ante ad fr. 1. dixi, ubi simul monitum, quantopere vel e disiectis illis fragmentis, quae forte fortuna inde servata habemus, odium Sallustii in Sullam (cf. fr. 31—32.) et Pompejum (cf. ad fr. 1, p. 15. adn.) vel maxime exasperatum eluceat. Prorsus autem toti sane Sallustii vitae haecce conveniunt, qui quum in universum ab optimatum partibus abhorreret mox Caesarem est, quamdiu contra Pompejanos pugnabatur, secutus, quemadmodum illis potissimum temporibus, quibus tota respublica in duas partes divisa tam multifariis continuo dissensionibus civilibusque rixis lacerabatur, potuisse quemquam animum sine ira et studio servare sane parum videtur probabile esse.

Atque revera se stetisse *in civilibus armis*, quod in Catil. prooemio distincte non indicavit, hoc tamen nostro loco Sallustius aperte fatetur. Non autem ita haec verba accipi posse, ac si ipsis illis se implicitum fuisse *civilibus armis* h. l. innuat, quae Historiis suis descripserit, inde satis patet, quod Hieronymo teste Sall. ante a. 86. natus non est. Neque id Gerlachium fugit, qui quum miro acumine ipsam hancce perversam interpretationem Cortio placuisse odoratus esset (id quod ex paucis Cortii verbis elici neutiquam licet), ita tantummodo ferri eam posse recte addidit, ut *Sallustium in animo habuisse, bellum quoque civile inter Caesarem et Pompejum gestum scribere cen-*

seamus, *quum ante hoc tempus partium studium ei vitio verti non possit.* Simul tamen haec ipsa opinio non adeo ei videtur improbabilis esse, unde prorsus eam rejicere non ausus hoc quoque loco ita sese expedire mavult, ut *rem in medio relinquat.*

At nihil est, cur in nostris Sallustii verbis offendas, modo id reputaveris, bello inter Caesarem et Pompejum exorto nonnisi continuari quasi visas esse Marii et Sullae contentiones, quorum illi ante asseclae fuerant, ita ut Sall. inde, quod a Caesaris partibus stetisset, sane jam putari posset inimicus esse non Pompejo tantum, sed universae priori illi Sullanorum factioni ejusque res in Historiis suis nonnisi praeoccupato jam animo justo iniquius descripsisse. Ab hac igitur opinione, quae tunc temporis oriri facillime debebat, sese tueri Sall. nostro loco conatur, et sane fatendum, neutiquam adeo eum fuisse partium studio occaecatum, ut popularis factionis corruptelam et vitia celare prorsus atque dissimulare conaretur. Cf. fr. inc. 226. Cat. 38. Jug. 40. —

Fragn. III.

Recens scripsi.

Charis. II, 14, 198, p. 129. a. Lind: *Recens*; Asper comment. Sallustii Historiarum primo nunc adverbium, nunc nomen id esse dicit, *recens scrip.* potest enim esse temporis ¹⁾).

1) Minus recte Cortius praeter Charis. l. l. affert. *Don. ad Phorm. V, 8*, inde haud dubie deceptus, quod sequens fragm. *solis viis* ibi exstat.

Ita Cod. Ed. pr. — scripsi Fabr. Putsch. — „Eodem modo codicis compendium suppleri potest scriptum“. LINDEMANN.

Videntur itidem haec verba ad ipsum Historiarum primordium pertinere, ubi aut *Catilinae* et *Jugurthae* Sall. mentionem exhibuit, aut se vel in difficillima aequalium rerum descriptione veritatem utique potius, quam partium studium, sequi maluisse indicavit. Prior illa opinio sane haud improbabilis Debrossio debetur, qui minus tamen bene ita supplet: *Cet ouvrage servira de liaison aux deux autres histoires, que j'ai écrites depuis peu, et remplira l'intervalle de temps, qui les sépare.* Cf. quae ante ad fr. 1, de Sall. Hist. ambitu monuimus.

Prorsus autem rejiciendum, quod Gerlach. excogitavit, eo loco haec verba posita fuisse, ubi Sallustius veritatis studium professus *veritatem minus a se inflecti posse* addiderit, *quod rerum, quas descripserit, aequalis fuerit*, id quod et ei fragmento, quod proxime antecedit, adversatur, et per se ab omni probabilitatis specie abhorret, siquidem constat, non impelli ad veritatem, sed avocari potius facillime a fide vere historica, qui aequales res motusque civiles, quibus ipse interfuit, describere conetur. —

Ceterum Asper, quem h. l. Charisius dicit, unicus videtur esse inter Latinos grammaticus, qui in historico aliquo opere illustrando operam collocaverit¹⁾, Sallustii

1) Valde enim dubium, num praeter Sallustium alii quoque historici latini commentariis perpetuis instructi fuerint. Nam quod a Charis. p. 115, b. Lind. Flavius Caper (Suringar. hist. crit. Scholiastar. lat. [Lugd. Bat. 1834 sq.] t. I. p. 113.) unum aliquem P. Sempronii Asellionis locum tetigisse et a Gell. VII, 9, 12. Probus *adnotasse* dicitur, apud Aelium Tuberonem *occecurrerit* legi, apud Valerium Autiatem *speponderant*, inde

Historiis scilicet (Hieron. apol. in Rufin. I, 16; *Puto quod puer legeris Aspri in Virgilium et Sallustium commen-*

tale quid colligi neutiquam licet. Neque posse majore jure Paulum L. Coelii Antipatri interpretem dici recte jam a Krausio hist. Rom. fragmm. p. 189. monitum. Cf. Charis. I, 21, 191, p. 82, a. Lind, unde Sallustianum quoque dicendi genus a Paulo in comparisonem vocatum esse patet: *Saguntinorum Coelius, Saguntium Sallustius, ut Paulus in Coelii hist.* (ita cod., non *historia*, ut priores edd. habent) *libro primo notat* (fr. inc. 28.); Charis lib. II. p. 129, b. (Aliunde de Paulo grammatico nihil constat. H. Meyer in censura libri Suringariani diurnis antiq. studd. a. 1836, n. 47, p. 378 sqq. inserta satis probabiliter eum non differre a Julio Paulo poeta censet, quem tanquam peritissimum simul antiquarum rerum et literarum existimatorem commemorat Gell. I, 22; V, 4; XVI, 10; XIX, 7. Suringar eum prorsus neglexit.) Superest Statilius Maximus, quem post Fabricium Lion (Catoniana p. 14.) et Suringar I, p. 63. opinati sunt M. Porcii Catonis Origines commentario perpetuo illustrasse, aliquot Charisii locis hac in re innisi (p. 119, b; 128, a; 131, a. bis; 143, a. Lind.), quippe in quibus Catonis quaedam afferantur et sequatur explicatio additis verbis: *ut Maximus notat, ubi Statilius Maximus — inquit.* At vel inde nihil ejusmodi colligi posse docuit Bergk in diurn. antiq. studd. 1845, p. 116—17, sed singula tantum videri Statilium ex Catonis libris memoratu inprimis digna excerptasse, quemadmodum idem scripsit *de singularibus apud Ciceronem*, unde saepius itidem Charisius hausit. (Similiter *Verrius Flaccus*, quem Suring. plane omisit, compluribus libris egerat *de obscuris Catonis*, Gell. XVII, 6, 2.).

Neque de alio ullo ipsius *Sallustii* commentatore praeter Asperum quidquam certi traditum habemus. Nam de Statilio Maximo (Suring. I, 258.) non magis constat, quam de Catonianis ejusdem commentariis, quum is unum tantummodo alicubi Sall. Hist. locum (fr. inc. 8.) tractasse dicatur a Charis II, 4, 36, p. 116, a Lind. (Cf. Gräfenhan. in diurn. antiq. studd. a. 1847, n. 2—3.). Nec nisi perperam esse Asconium Pedianum inter Sallustii interpretes relatum, *qui nihil quippe ad Sallustii interpretationem scripserit, nisi Sallustii vitam* (Acro ad Hor. Sat. 1, 2, 41.), recte jam ipse Suring. I, 259. innuit. Idem fere in *Didymum* valet, quem de sermone Sallustiano singulareu libellum composuisse censet Meyer l. l., hac in re nisus loco Diomed. p. 382. Putsch: „*Edo.* De per-

tarios.), cuius simul et singula verba aut audacter novata (Gell. I, 15, 18 etc. Nauk in Jahn. ann. suppl. t. VII. p. 583.) aut ab antiquissimo quoque scriptore repetita et totius orationis conformatio *subtilissimo brevitatis artificio* (Gell. III, 1.) insignis sane prae ceteris commentario idoneo atque interpretatione egebant. In testimonium vocatur *Asper* (ita solo cognomine appellatus) a Charisio quatuor etiam aliis locis recte jam a Suring. I, 256—57. collectis, p. 116, a; 124, a; 128, a; 129, a. Lind. (Sall. fr. IV, 12; II, 5; II, 4; I, 69.), qui ad unum omnes in singulorum adverbiorum accuratiore explicatione versantur. Itidem, quod Suring. non vidit, a Pompej. comm. in art.

fecto ambigitur apud veteres, comestus an comesus et comesturus. Sed Didymus ait de Sallustio: *Comesto patrimonio.* (In ipso textu est *Didius*, quod Putsch. in indice correxit, quemadmodum *Didymus* jam in edit. Caesarii [Colon. 1536.] legitur. Ceterum ibid. est: *comesta patrimonia*). At haec ex *vita* potius Sallustii a Didymo scripta afferri satis est consentaneum coll. Pseud. Cic. declam. in Sall. §. 5, p. 288—89. Gerl: *Posteaquam immensa e gula e impudicissimi corporis quaestus sufficere non potuit, et aetas tua jam ad ea patienda, quae alteri facere collibuisse, exoleverat, cupiditatibus infinitis efferabaris, ut quae ipse corpori tuo turpia non duxisses, in aliis experireris. Ita non est facile exputare, Patres conscripti, utrum inhonestioribus corporis partibus rem quaesierit, an amiserit. Domum paternam vivo patre turpissime venalem habuit, vendidit.* Praeterea duos grammaticos de Sallustii et Catilina et Historiis disputantes commemorat Gell. I, 15, 18; XVIII, 4; XX, 6, 14, Valerium Probum et Apollinarem Sulpicium, sed de scriptis eorum commentariis nihil addit. Solus igitur restat *vetus interpretes in Sallustii Catilinariam ex membranis Pauli Stephani, quem teste Fabr. in bibl. lat. I, 240. laudat Goldastus notis ad Eginhardum p. 175. (Suring. l. l.).* Sed aliud quid de eo, quantum equidem scio, non innotuit. Et fortasse, si fabula vera, de eodem nostro Aspero cogitandum, quamquam alias nihil constat, unde concludas, praeter Historias minores quoque Sallustii libellos commentariis esse ab eo instructos. —

Don. 29, 3, p. 395. Lind. (fr. inc. 176. Pompeji locus paulisper turbatus et confusus. Pro *aquam Conisturgim venit* leg. *apud Con. ven.*). *Aemilium Asperum* vocari Suring. I, 255. adn. monuit a Prob. ad Ecl. 6, 31. Addi possunt complures loci Pomponii Sabini ad Virg. ap. Suring. II, 130 sqq. Breviter *Aemilius* dicitur ab eodem ad Aen. XI, 696. (Sur. II, 132), a Serv. ad Georg. IV, 166. in cod. Burmanni, ubi Lion. t. II. p. 294. inepte corrigendum censuit *Plinius*, a Lyd. de mag. III, 8: Οἱ δὲ νομενκλάτωρες, ὥς φησιν ὁ Αἰμίλιος ἐν τῷ ὑπομνήματι τῶν Σαλλουστίου ἱστοριῶν, ὀνομασταὶ καὶ ἀναφωνῆται τῶν τογάτων εἰσὶν¹). (Ipse Historiarum locus, ad quem Asper haec notaverat, non jam exstat. In Catil. et Jugurtha nusquam *nomenclatores* commemorantur). Praenomen quoque servavit anon. biogr. Horat. (v. ap. Suring. III, 84.), siquidem *Cajum* illum *Aemilium*, qui ibi *omnium optime* commentatus esse Horatium dicitur, a nostro Aspero non differre satis probabiliter conjecit Bergk. in diurn. antiq. studd. a. 1845, n. 15, p. 118, ita ut jam plenum ejus nomen habeamus *C. Aemilius Asper*. (Ceterum alii nuper codice Bern. 363. accuratius inspecto locum biogr. Hor. mutandum censuerunt, ita ut *C. Aemilii* nomen prorsus tolleretur. Cf. Th. Obbar. praef. ad Hor. [Jen. 1848.], cap. III, p. XXXIV, adn. 5. et quos ibi attulit;

1) Itidem Asper a Lydo respicitur de mag. I, 7: τὸν δὲ θρόνον ἐπιχωρίως σόλιον ὠνόμαζον ἀντὶ τοῦ σελλίου κατ' ἀντίστοιχον, ὥς φησιν ὁ Ῥωμαῖος Ἀσπρος. Haec tamen ad *Virgilianos* Aspri commentarios pertinere docuit Bergk. in diurn. ant. studd. 1845, p. 126, comparato Servii loco ad Aen. VII, 169 (*Solium secundum Asperum per Antistoichum, quod solium unum capit: quasi sodium a sedendo: nam et sella quasi sedda dicta est*), qui quum Suring. I, 96. fugisset, incertus is haesit, de quibusnam Asperi commentariis sit ap. Lyd. l. l. cogitandum.

id. in add. p. 375). Praeterea is in Terentium commentarios composuit et praecipue in Virgilium, in quo illustrando saepius eum ad Sallustianam dicendi rationem comparationis causa revocasse ex Servii comm. patet, qui multa passim ab Aspero mutuatus est. Cf. Serv. ad Aen. X, 539: „*insignibus armis*: Asper sic legit et utitur Sallustii exemplo, qui ait: *Equo* (non *equis*, ut est ap. Gerl. 2, p. 237, 19.) *atque armis insignibus*“ (Fr. inc. 89¹). Praeterea ad Aen. VIII, 383 (Fr. I, 6.); XI, 801 (Fr. IV, 10). Videntur enim his quoque locis Virgiliani, non Sallustiani Asperi commentarii a Servio respici. Varios autem Asperi commentarios, licet is Aristarcheorum in universum videatur esse disciplinam secutus, minus in arte critica exercenda, quam in interpretatione atque explicatione versatos esse satis vere ilidem monuit Bergk. l. l. Id quod firmatur prorsus loco ante allato e Lyd. de mag. III, 8, unde simul patet, non solas ubique grammaticas res ab Aspero respectas esse, sed eas quoque, quae ad ipsam historiam atque antiquitates pertinerent. Stetisse autem Asperum a partibus Aristarcheorum apparet ex Suid. v. Ἡρακλειδῆος Ποντικός, modo cum Bergkio l. l. p. 125. pro „*Ἀπερος*“ ibi corrigas „*Ἀσπερος*“, unde simul quamam potissimum hic aetate vixerit, accuratius definitur, de qua re Suringar admodum fluctuavit. —

1) Differt a Servio Pomp. Sabinus ap. Suring. II, 132: „*Insignibus albis*; Asper legit *insignibus armis*, ut Sallustius: *Equo atque insignibus armis*“. — Ceterum inconsulte Gerlach. hunc locum sejunxit a fr. III, 7. ap. Prisc. VI. 9, 250: *Equis et armis decoribus cultus*. Contra duos hosce locos ita conciliandos videri, ut scribamus: *Equo et armis decoribus cultus*, adjectivo etiam ad prius nomen pertinente, satis probabiliter monuit Kritz. in commentat. etc. p. 21—22.

Fragm. IV.

Victorin. in Cic. Rhet. I, p. 57, 30. Orell.: „Historia et brevis esse debet in expositione et aperta et probabilis, ut Sallustius sibi omnia in Catilina (c. 4, 3.) tribuit: *Quam verissime*¹⁾ *potero paucis absolvam*, quum aliis historiographis singula tradidisset in libro primo Historiarum, Catoni brevitatem: Romani generis disertissimus paucis absolvit, Fannio vero veritatem“²⁾.

1) Cod. *brevissime*, quod retinuit Orell. At *verissime* legendum esse, id quod omnes Catilinae codd. exhibent, satis ex antecedentibus elucet, ubi et brevitatem et *veritatem* inesse debere historiae Victorin. dixit.

2) Gerlach. t. III, p. 48. ex vitiosissima Caperonneri editione ita praebet: *et cum aliis hist. sing. trad. Lib. I. Historiarum, dat Catoni brevitatem: „Romani generis disertiss. multa paucis absolvit, Fannio veritatem“*, aliis vocabulis temere adjectis, aliis omissis. Ceterum sane voc. *vero* lubenter caremus, quod ante *veritatem* librorum vitio oriri facillime potuit.

Inepte autem ex hisce Ursin. et Cort. tanquam propria Sallustii verba elicuerunt: *Fannius vere*, ineptius Debross. *Fannius vero veritatem*. Gerl. 1. ad Carrionis exemplum haec in adn. tantum l. l. tetigit, recte ibi integrum Victorini locum transscribens, quod alias nusquam fere similiter fecit; in ed. min. breviter exhibuit: „*Sal. Fannio veritatem dat*“.

Serv. ad Aen. I, 96. Lion: *Fortissime gentis*; atqui in artibus legimus, superlativum gradum non nisi genitivo plurali jungi. Constat quidem; sed *gens* nomen est enuntiatione singulare, intellectu plurale. Bene ergo junxit; in gente enim plures sunt. — — Sallustius: *Romani generis disertissimus*.

Acro ad Hor. Sat. I, 10, 9. Braunhard: *Est brevitate opus*; Sensus: Non solum eo est opus, ut pauca

copiose, sed ut breviter multa dicantur. Sic et Cato a Sallustio laudatur, quod multa paucis absolverit.

Porphyr. ibid.: *Est brevitatem opus*; Brevitatem orationis utendum esse ait, cum cito sententia finiatur, ne defatigetur auditor. Eloquentiae enim virtus non tantum in eo est, ut pauca copiose, sed etiam ut breviter multa dicat. Sic et M. Cato et Sallustius (sic) laudantur multa paucis absolvisse.

Fortasse ex hoc loco *multa* in Victorini editt. irrepsit; at revera ita ap. Sall. fuisse hinc non probatur.

Ex hoc fragmento eoque, quod statim sequitur, aperte elucet, Sallustium in Historiarum prooemio de iis disputasse, qui ante eum ad res populi Romani scribendas animum appulerint. E quibus ipsum potissimum *Catonem*, quem h. l. tanquam *Romani generis disertissimum* collaudat, ab eo electum esse, cuius et concinnam brevitatem et priscum dicendi genus totamque fere orationis conformationem atque colorem imitaretur, ut jam ante p. 12. monui, et ex utriusque fragmentis servatis satis elucet, et apertis variorum testimoniis firmatur, praecipue eorum, qui hanc ipsam rem vitio ei veterent gravibus idcirco in eum conviciis inveci. V. ap. Gerl. t. II, p. 20. Atque ita Sallustius et Cato tanquam similes inter se juxta simul vocantur a Corn. Front. ad M. Caes. de eloq. fr. 9, 3, p. 92. Nieb; ad M. Antonin. Aug. epist. lib. I, 2, 3, p. 98. Cf. Gell. II, 17, 7: „Et Cato et Sallustius *foenoribus*, inquiunt, *coopertus est*“. (Fr. inc. 242, t. III, p. 148. in. Cf. Gell. IV, 17, 6, ubi eadem fere verba soli Sallustio tribuuntur.); id. X, 21, 1. (Dietsch. ad Cat. 33, 2.). Itidem Sallustii sententiam Cat. 8, 4. (*Ita eorum, qui ea fecere, virtus tanta habetur, quantum ea verbis potuere extollere praeclara ingenia*) a Catone petitam esse indicat Flav. Vopisc. vit. Prob. c. 1. in: *Certum est, quod Sallustius Crispus, quodque M. Cato et*

*Gellius*¹⁾ *historici sententiae modo in literas retulerunt, omnes eorum virtutes tantas esse, quantas videri eas voluerint eorum ingenia, qui uniuscujusque facta descripserint.* Et vero etiam praeter similem sermonis conformationem in ipsis antiquorum temporum rebus enarrandis Sallustium e Catonis Originibus hausisse innuit Serv. ad Aen. I, 6: *Tamen Cato in Originibus hoc dicit, cujus auctoritatem Sallustius sequitur in bello Catilinae (c. 6, 1.), primum Italiam tenuisse quosdam, qui appellantur Aborigines, hos postea adventu Aeneae Phrygibus junctos, Latinos uno nomine nuncupatos.* (Ita ap. Bergk. *Servii Cassellani part. I, Marb. 1843, p. 19.*). Et quemadmodum Cato (Plut. c. 2. extr.), ita Sallustius quoque multa e Graecis fontibus deduxisse et Thucydidis potissimum atque Demosthenis aemulus ferebatur. Vell. II, 36. Quint. IX, 3; X, 1. Sen. Controv. IV, 24. Gell. II, 27. (qui insulse sane prorsus locum Sall. Hist. fr. inc. 65. ad exemplum Demosthenis de cor. p. 247. Reisk. conformatum esse hariolatur.).

Neutiquam autem nimis anxie Sallustium totum in universum obsoletum saepe et justo horridiorem Catoniani aevi sermonem imitando exprimere atque aequare studuisse, sed recentiore quasi multo prae se tulisse suae aetatis colorem cum per se satis consentaneum est, tum inde patet, quod imperatorum Romanorum tempore, quum ad antiquissima quaeque delicati homines politam plus nimio sui temporis elegantiam fastidientes reciderent, Cato sane

1) Similiter ita Gellius cum Catone componitur a Serv. ad Aen. VIII, 638: *Cato autem et Gellius a Sabo trahere eos (Sabino) originem referunt.* Ceterum utroque loco de Cn. Gellio annalium scriptore cogitandum; nam de Sexto et Aulo Gelliis, quos Krausius ab hoc sejunxit, parum constat.

cum multa venustate atque luce atque munditia verborum scripsisse habitus est (Gell. I, 23.), Sallustius non est prorsus itidem habitus. Cf. Corn. Front. ad M. Caes. epist. II, 2, p. 67. Nieb.: *Tu mihi de C. Crispo timeo ut umquam gratias agere possis, nam uni Porcio me dedicavi atque despondi atque deligari.* Atque similiter jam doctissimus Hadrianus *Coelium* praetulisse Sallustio dicitur, quemadmodum Ciceroni Catonem, Virgilio Ennium. Spartian. vit. Hadrian. c. 16.¹⁾

Ceterum quod Catonem Sallustius „Romani generis disertissimum“²⁾ dicit, congruit id prorsus cum Ciceronis iudicio in Brut. c. 17, ubi sane, ut temporibus illis, *antiquirem esse Catonis sermonem et quaedam horridiora verba* celare non potest, sed tamen: *Jam vero, ait, Origines ejus quem florem aut quod lumen eloquentiae non habent?*

Contra Fannianae historiae virtutes, quae *perfecte diserta* non fuit (Cic. Brut. 26, 101.), alia in re positas fuisse Sallustius dicit: neque exiguam illius vel apud Sallustii aequales laudem fuisse inde cernitur, quod Brutus eam Cicerone auctore in compendium redegit (ad Att. XII, 5.), quemadmodum similiter idem Polybii et Coelii historiarum epitomas fecit. Plut. Brut. 4. Cic. ad Att. XIII, 8. —

1) Quid quod ap. Tac. in dial. c. 18. legimus: *Num dubitamus inventos, qui prae Catone Appium Caecum magis mirarentur.*

2) Similiter prorsus ipse Sallustius Augustino *Romanae linguae disertissimus* audit, ad Hieron. epist. 168, quem locum add. Gerl. t. II. p. 23.

* *Fragm. V.*¹⁾

Serv. ad Aen. IV, 213: *Nostra* pro mea; est autem nobilium hic sermo. Sallustius:

Nos in tanta doctissimorum hominum copia.

Id. ad Aen. II, 89 (qui locus Sallustii editores fugit): *Et nos*; pluralis numerus pro singulari ad evitandam jactantiam, ut Sallustius: *Nos in tanta doctissimorum copia.*

Ita Carrio scripsit, quamvis in adn. pleniorum tantummodo Servii locum e lib. IV. afferat, ubi quidem varietas scripturae exstare non videtur.

Hunc locum omnes adhuc editores antecedenti fragmento ap. Victorin. l. l. proxime adjunxerunt, quum in fine enumerationis illius positum fuisse, qua priores Romanorum historici paucis perstringuntur, satis sit verisimile, ita ut transitus inde fiat ad ea, quae de suo ipsius opere Sallustius edocenda censet lectores vel post illud, quod initio statim prooemii de hac re monuit (Cf. ante fr. 1—3.). Etenim *nos* h. l. ad solum Sallustium pertinere ex utroque Servii loco discimus.

Sed quomodo haec verba supplenda sint, sane incertum. Haud inepte Debrossius ita totam sententiam expressit, ac si haec fere Sall. scripserit: *Nos in tanta doctissimorum hominum copia Catonem potissimum et Fannium elegimus, quorum et brevitatem atque nervos et luculentum veritatis studium sequamur atque imitemur. Vel scripsisse fortasse Sallustium malis, in tanta doctissimorum*

1) Ea fragmenta asterisco notavi, quibus, quum libri numerus distincte non sit indicatus, suus tamen locus conjectura satis probabili tribui videtur posse.

hominum copia, qui res gestas populi Romani usque ad Sullae tempora scripserint, ne acta agere videretur nihil sibi relictum fuisse, nisi ut ad ea, quae postea evenerint, enarranda sese converteret, licet difficillima sane ipsi fuerit proba utique aequalium rerum descriptio. Vel simile fortasse quid Sall. innuit verecundae modestiae testimonium, atque in *Livii* praefatione legimus: *Utcunque erit, juvabit tamen rerum gestarum memoriae principis terrarum populi pro virili parte et me ipsum consuluisse; et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, meo qui nomini officient, me consoler.*

Contrarium prorsus Gerlachio placuit *ex hujus libri introitu facile patere* hariolanti, *Salustium ipsum in Historiarum libris componendis majus quoddam opus aggredi sibi visum esse, unde inter praeclarissimorum scriptorum laudes suae gloriae locum futurum esse auguraretur*, quod hoc modo omnem veritatis speciem excedit. Etenim quamquam sane Sall. ipsius virtutum haud immemor in Jug. c. 4. *majus commodum ex otio suo* (quippe quod scribendo impendat), *quam ex aliorum negotiis reipublicae venturum* auguratur, ipse tamen ibidem admodum sibi cavendum censet, *ne per insolentiam quis existimet, se studium suum laudando extollere*, simulque jam ante in prooemio Catil. c. 3. captationis benevolentiae instar *in primis arduum videri* professus est *res gestas scribere*, cujus rei causas complures subjunxit.

Fragn. VI.

Prisc. V, 4, p. 183. ubi adj. *dives*, *superstes*, *quadrupes*, *inquires* attulit, mox ita pergit:

Neutris quoque conjuncta haec, id est in *es* communia inveniuntur. Sallustius in primo ¹⁾ Histor:

Nobis primae dissensiones vitio humani ingeni evenere ²⁾, quod inquires atque indomitum semper in certamine libertatis aut gloriae aut dominationis agit.

Nobis nuper cod. S. Martini Lovaniensis. Nec minus inutile idem et cod. Thosanus *agitur*, librarii haud dubie correctione ortum, quem intransitivus verbi *agendi* usus offendit. At cf. statim infra Fr. 7: „Optumis moribus *egit* respublica“; Fr. 8: „Patres — soli in imperio *agere*“. Jamque Carrio, qui primum *agitur* receperat, in altera editione (1579.) activum restituit, Douza in *agitur* verum latere ratus suspicabatur *agitat*. Sed *agit* satis firmatur alio loco, ubi eadem fere exstant, apud

Serv. ad Aen. IV, 245. (Gerlach. non vidit): *Agit ventos*; an *agit*, in actu est? Sallustius: *Inter certamina dominationis aut libertatis agit*.

dominationis haud dubie corrigendum pro *donationis*, quod est ap. Serv. Sed vv. *inter certamina* paulisper deflectunt a Prisc. l. l. Utrumque ferri potest. (De *inter* v. Dietsch ad Jug. 40, 4.) Varietas autem scripturae h. l. oriri facillime potuit, quum aut librariorum oscitantia praeposs. *in* et *inter* commutarentur, aut Servius memoriter tantum, uti saepius assolet, totum locum neque satis accurate afferret.

1) Debrossii ineptias quarto libro hoc fragm. repetentis merito castigavit Kritz. in commentat. etc. p. 13.

2) Antiquior haec et Enniana (Cic. or. 47, 157.) forma in tert. pers. pf. act. ubique fere ap. Sall. locum tenet codicum plerumque consensu defensa, unde valde dubium, num is umquam altera terminatione — *erunt* sit usus. Dietsch. ad Cat. 45, 3. Cf. Osann. exc. XX. ad Cic. de rep. VI, 18, p. 491, ubi tamen minus recte de Sallustiano dicendi usu existimat.

Sallustius ubi suam rerum Romanarum descriptionem in ipsis iis temporibus versari indicavit, quibus jam civilibus bellis respublica laceraretur, qualis inde ab initio urbis conditio fuisset et quibusnam potissimum causis discordiae essent paulatim et intestinae seditiones coortae, breviter perstrinxit. E cuius narrationis initio nostrum fragm. servatum habemus.

Et quod h. l. Sallustius dicit, semper inter homines *certamen libertatis aut gloriae aut dominationis* obtinuisse, statim justa serie paucis eas causas complectitur, quibus apud Romanos potissimum deinceps civiles turbae movebantur. Primae enim iis domesticae *dissensiones* inde ortae, quod de *libertate* toti populo erat in reges (Catil. 6. extr. 7. in.), dein plebi in patres innitendum, cuius *certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum*. (v. infra fr. 8.) Sed post Carthaginis excidium novum statim idque gravius *certamen* motum *gloriae et dominationis* (Jug. 41, 2), quum mala *ambitio* animos exerceret (Catil. 11, 1; fr. 8. in.) incitaretque, ut non jam *cives cum civibus de virtute* (Cat. 9, 2.), sed *pro sua quisque potentia certantes* (Cat. 38, 3.) in libera republica *dominationes affectarent* (fr. 8.). Non enim idem *certamen gloriae* nostro fragm. Sall. dicit, quale in Cat. 7, 6. magnopere collaudat, quod quidem statim inde a primordio liberae reipublicae usque ad Carthaginis excidium viguisse innuit. Inde enim effectum, ut cives honorifica inter se clarorum facinorum aemulatione impulsu (Cat. 7; 9, 8.) quam fortissime patriam ab hostium incursu tuerentur, quum nostro loco ea honorum atque imperii cupido significetur (Cat. 10, 3; 11. in.), quae non firmaverit rempublicam, sed *dissensionibus* turbatam singulis civilium factionum ducibus dilacerandam tradiderit. *Dominationis* autem certamen hac ipsa appellatione satis jam vituperatur; nam „*dominatio* et ab aliis scriptoribus

et a Sallustio semper de potentia et imperio non legitimo dicitur“. (Dietsch. ad Cat. 6, 7.). V. infra fr. 8: *Dominationes affectabant*; fr. III, 22 (orat. Licin.): *Certatum utrimque de dominatione in vobis*, atque ita Lepidus ap. Sall. (fr. I, 15.) promiscue et *tyrannidem* Sullae et *dominationem* ejusdem dicit. (Cf. Cat. 5, 6; 28, 4.). —

Fragn. VII.

Victorin. ad Cic. Rhet. I, p. 5. Orell: *Multas urbes constitutas, plurima bella restincta*. Dicendum est h. l., quid sit civitas. Est autem civitas collecta hominum multitudo ad jure vivendum. Quum ergo fuerit civitas constituta, necesse est, ut primo bella patiatur, postea pacem agat. Pax enim a pacto dicitur. Pactum vero esse non potest, nisi causa praecedat, i. e. bellum. Hoc et Sallustius tenuit, quum de rebus Romanis loqueretur¹⁾. Dixit enim prius bella gesta, post pacem esse fundatam.

Res, inquit, Romana plurimum imperio valuit Servio Sulpicio et M. Marcello consulibus, omni Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi qua paludibus invia fuit, perdomita.

¹⁾ Potest sane his verbis: *quum de reb. Rom. loqueretur* totum in universum Sall. Hist. opus significari. Sed fortasse inde Victorin. solum hunc nostrum Sallustii locum indicare voluit, quippe cujus initium sit: *Res Romana* etc.

Hic bellum geritur; deinde pacem memorat consecutam:

Optumis autem moribus et maxuma concordia egit respublica inter secundum ac postremum bellum Carthaginiense¹⁾).

Non. p. 92, 8: *Cis* positum pro *ultra*. Sallustius: *Cis Rhenum atque inter mare nostrum et Oceanum, nisi qua paludibus invia fuit, perdomita.*

Amm. Marcell. XV, 13, p. 61. Lindenbrog: Nam omnes Gallias, nisi qua paludibus inviae fuere, ut Sallustio docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades (subegit Caesar) societatique nostrae foederibus junxit aeternis.

Serv. ad Aen. VI, 539 (non 8, 540, ut est ap. Gerlach. 1, 2.): *Findit in ambas*; Compendiosius, quam si *duas* diceret. Poteramus enim etiam tertiam sperare. Sic Sallustius: *Inter secundum atque* (Guelf. 1. et) *ultimum bellum Carthaginiense.*

Carthaginiense cod. Leid. Vos. Reg. Lips. *Carthaginense* Burmann.

Haec ad Sall. Hist. prooemium referenda esse satis patet. Aperte id indicat

Aug. civ. Dei II, 18: „Sallustius — *in primo*

1) Cf. simillimum locum Cat. 9, 1: *Igitur domi militiaeque boni mores colebantur; concordia maxuma, minuma avaritia erat*, nisi quod ibi universum illud tempus ab initio liberae reipublicae usque ad postremum bellum Punicum significatur. Jug. 41, 2: *Ante Carthaginem delatam populus et senatus Romanus placide modesteque inter se rempublicam tractabant, neque gloriae neque dominationis certamen inter civis erat* etc. V. ad fr. 8.

historiae suae libro atque ipso ejus exordio fatetur, etiam tunc, cum ad consules a regibus esset translata respublica, post parvum intervallum injurias validiorum et ob eas discessionem plebis a patribus aliasque in urbe dissensiones fuisse. Nam cum *optumis moribus et maxuma concordia populum Romanum inter secundum et postremum bellum Carthaginiense commemorasset egisse*“ etc. (Totum locum v. ad fr. 8.).

Eadem repicit (quod Gerlachium fugit)

id. III, 24 in: „Porro inter secundum et postremum bellum Carthaginiense, quando Sallustius *optumis moribus et maxuma concordia dicit egisse Romanos*“ etc. Etenim totum caput in refellendis hisce Sallustii verbis versatur. Cf. praecipue med. cap: „Sed quia Sallustius eo tempore ibi dixit mores optimos fuisse, propter hoc de Asiana luxuria commemorandum putavi, ut intelligatur etiam illud a Sallustio in comparatione aliorum temporum dictum, quibus temporibus pejores utique in gravissimis discordiis mores fuerunt. — — Verumtamen toto illo intervallo duorum bellorum Punicorum tolerabilior infelicitas fuit. Bellis tantummodo foris contrebatur exercitus, sed victoriis consolabatur; domi autem nullae, sicut alias, discordiae saeviebant“.

Apud Victorin. l. l. perperam antea legebatur: *imperio valuit. Serv. Sulpicio* etc. —

Cod. Basil. male: *omnis Gallia*. Ita et Casp. Barth. legit (Advers. l. XI, c. 16.), qui hexametrum versum nostro loco inesse monuit huncce: *Omnis Gallia cis Rhenum atque inter mare nostrum*. Similes versus Sallustio exciderunt Cat. 19, 5: *Cnei Pompei veteres fidosque clientis*; Jug. 5, 1: *Bellum scripturus sum, quod populus Romanus*, modo ne cum Ryckio censeas, consulto Sallustium gravitatis causa hoc versu belli Jug. historiam auspicatum esse, eumque imitari voluisse Tacitum in init. Ann.

Atque mare nostrum atque oceanum Carrio ceterique

omnes, quum et Victor. et Non. *et oceanum* exhibeant. Quod praeterea ap. Gerl. 1. praepos. *inter* ante *perdomita* legimus, id in calce tom. I. typosethae vitio tribuendum dicit.

Vulgo ap. Victorin. legitur: *nisi quae a paludibus* etc., idque Sallustii editores omnes receperunt. Praeferendum duxi *nisi qua*, quod et Non. et Amm. II. II. consensu exhibent, adv. loci saepius ap. Sall. obvium. Dietsch. ad Cat. 57, 3; Jug. 18, 2. Cf. fr. inc. 175: *Antonius triumviri Antonii pater, curator, ut ait Sall., orae maritumae, qua Romanum esset imperium, contra piratas.* (Ita enim egregie h. l. correxit Ruhnck. ad Vell. II, 31, p. 177 sqq., quod Gerl. non vidit.)

Praeterea *invia* fuit restitui, quem verborum ordinem omnibus Sall. editoribus ante Gerl. probatum et cod. Basil. Victorini et Non.¹⁾ atque Amm. obtinent, quum concinnior paulo totius orationis numerus hoc modo procedere videatur, quam ea ratione servata, quae Gerlachio itidemque Orellio in ed. Victorini placuit: *fuit invia perdomita*. Contra inepte prorsus fecisse Debrossium, quum et temporum rationem perperam sequens posteriorem nostri fragmenti partem (*optumis autem moribus* etc.) multo anteponeret priori, et Ammiani vestigia premens scriberet: *Omnes Galliae — inviae fuere, perdomitae*, tanquam is ipsissima Sallustii verba seryaverit, satis perspicuum est, merito reprehensum a Kritz. in comment. etc. p. 33—34. Ceterum ibid. vir doctiss. totum fragm. ita prorsus exhibuit, prout ap. Gerl. 1. legitur, nisi quod mala ejus interpunctione Debrossium imitati omissa comma non post *valuit*, sed post *consulibus* poneret. (Gerl. 2. neutro loco interpunxit.)

In altera dein fragmenti parte Victorin. sine ulla lectionis varietate (si quidem Orellio fides) praebet: *Optumis moribus egit respublica*, id quod egregie convenit anteceden-

1) Ita enim sine ulla lectionis varietate Nonius, non, ut Gerl. 1. tradit: *nisi qua fuit paludibus invia*.

tibus: *Res* ¹⁾ *Romana* — *imperio valuit*. Contra omnes adhuc Sall. editores praebuere *egit populus Romanus*, Augustinum l. l. hac in re sequentes.

Ac postremum Victorin, *atque postr.* Sall. edd. ex Serv. II: at is *ultimum* simul pro *postremum* scripsit, unde jam commoveri poterat, ut praecedens *ac* in *atque* mutaret. Ceterum *postremum* Augustinus praeter Victorin. tuetur.

Consules erant Ser. Sulpicius Rufus, M. Claudius Marcellus a Chr. 51. Hinc colligere licet, ante hunc certe annum *Salustium* historias scribere non esse aggressum. GERLACH. Cf. quae infra de hac re monebimus ad fr. 30. Consulto autem sane Sall. hoc potissimum anno *plurimum imperio valuisse* rempublicam dicit, quippe quo Gallis fere omnibus subactis haud mediocriter augetetur, neque etiamtum esset civilibus bellis, qualia mox iterum exarsere, dilacerata. Prorsus autem Sall. h. l. (*omni Gallia* — *perdomita*) cum Hirtio facit, qui suam ejusdem illius anni descriptionem (bell. Gall. lib. VIII.) hoc modo incepit: *Omni Gallia devicta* etc. Et quod statim addit Sall. *nisi qua paludibus invia fuit*, idem Hirt. etiamtunc singulas Belgarum gentes nova pugnandi consilia eaque *plena prudentiae* (c. 8.) ineuntes silvis atque paludibus sese recondere statuisse tradit, ita ut Romanos persequentes quando ipsis luberet petere possent, nec possent itidem ab illis peti (c. 7. etc.). Ceterum ipsi Sallustio hasce re accuratissime explorandi optima copia facta est, siquidem sequente statim anno (50.), quum ab Appio censore senatu esset motus, in Galliam se contulit Caesaris partes in civilibus armis suscepturus. Dio Cass. XL, 63.

1) Cf. Cat. 6, 3: *Sed postquam res eorum civibus, moribus, agris aucta* etc. — „Freundius cum in Lex. contenderet, *res* de republica dici a poetis maxime et pedestrium scriptorum tantum ab his, qui post Augusti tempora vixerint, utriusque loci videtur immemor fuisse“. Dietsch. ad Cat. l. l.

Sed quid h. l. sibi velit Sallustius non assecutum esse Victorinum facile patet, quum et consules fuisse arbitretur Sulpicium et Marcellum vel ante tempus illud *inter secundum ac postremum bellum Carthaginiense*, et ridiculo prorsus modo bellum pacemque insequentem h. l. significari censeat. Dicit enim Sall. crevisse quidem in dies viribusque et ambitu auctum esse imperium Romanum ad ipsam usque suam aetatem: non tamen itidem quo tempore externae reipublicae vires maxime polleant, eodem simul summam obtinere morum sinceritatem civiumque concordiam, quae plus centum annis ante optime floruerint, quum nondum ab stirpe extincta esset atque eversa periculosissima *imperi Romani aemula Carthago* (Cat. 10, 1.), neque omnis ex illa metus exemptus. Itaque invicem h. l. sibi opponuntur *Rei Romanae imperium et optumi mores et concordia*, tanquam externae atque internae civitatis vires. Atque ita optime duae hujus fragmenti partes in unum coeunt, ita ut proxime excipiat posterior priorem, quamquam Victorin. id aperte non indicat.

Statim autem post Sallustius felicissimae illius conditionis, quae inter secundum et postremum bellum Carthaginiense reipublicae contigerit, *causam fuisse non amorem justitiae, sed stante Carthagine metum pacis infidae* addidit, quemadmodum Augustin. breviter significavit, apud quem proxime posthac sequentia fusius exstant.

Fragm. VIII.

Aug. civ. Dei. II, 18 (*Quae de moribus Romanorum aut metu compressis aut severitate resolutis Sallustii prodat historia*): Sallustius — in primo historiae suae libro atque ipso ejus exordio fatetur, etiam tunc, cum ad

consules a regibus esset translata respublica, post parvum intervallum injurias validiorum et ob eas dissessionem plebis a patribus aliasque in urbe dissensiones fuisse. Nam cum optimis moribus et maxuma concordia populum Romanum inter secundum et postremum bellum Carthaginiense commemorasset egisse, causamque hujus boni non amorem justitiae, sed stante Carthagine metum pacis infidae¹⁾ fuisse dixisset, unde et Nasica²⁾ ille ad reprimendam nequitiam servandosque istos mores optimos, ut metu vitia cohiberentur, Carthaginem nolebat everti, continuo subjecit idem Sallustius et ait:

At discordia et avaritia atque ambitio et cetera secundis rebus oriri sueta mala post Carthaginis excidium maxume aucta sunt³⁾,

ut intelligeremus, etiam antea et oriri solere et augeri. Unde subnectens, cur haec dixerit:

1) Ita recte haud dubie jam in edit. theologor. Lovanien- sium (Antverp. 1576.) correctum pro *in fide*, quod ante ap. Aug. legebatur, quodque etiam in ed. libror. de civ. Dei c. nott. Vivis ac Coquei, (Francof. et Hamb. 1661.) exstat. Cf. Vell. I, 12, 6: *Ita per annos centum et viginti aut bellum inter eos populos (Romanos et Carthaginienses), aut belli praeparatio, aut infida pax fuit, neque se Roma, jam terrarum orbe superato, securam speravit fore, si nomen usquam stantis maneret Carthaginis.* Cat. 51, 6 (or. Caes.): *Bellis Punicis omnibus, quom saepe Carthaginienses et in pace et per inducias multa nefaria facinora fecissent etc.* Jug. 41, 2: *Ante Carthaginem deletam — metus hostilis in bonis artibus civitatem retinebat.* Flor. III, 12: *Dum Poenorum hostium imminens metus disciplinam veterem continebat.*

2) Cf. Aug. c. D. I, 30. 31. Liv. ep. 49. Flor. II, 15. Plut. Cat. maj. 27. Appian. Pun. 69.

3) Cf. ad fr. 9.

Nam injuriae, inquit, validiorum ¹⁾ et ob eas discessio plebis a patribus aliaque dissensiones domi fuere jam inde a principio ²⁾, neque amplius, quam regibus exactis, dum metus a Tarquinio ³⁾ et bellum grave cum Etruria positum est ⁴⁾, aequo et modesto jure agitatam.

1) Eadem respicit Serv. ad Georg. IV, 238. Sallust: *Injuria* (sic) *validiorum*, scilicet quam inferebant validiores.

Arus. v. poenas, p. 255. Lind. (Gerl. non vidit). Sall. Hist. I: *Nam injuriae validiorum*. (Ita recte cod. Vatic. et Gudianus. Contra in codd. Leidd. itidem atque ap. Serv. l. l. *injuria* legi monuit v. d. Hoeven. p. 46).

2) *a principio*, i. e. ab initiis liberae reipublicae, id quod restringitur aliquatenus sequentibus, ita ut paulisper certe Sall. statim post reges exactos aequo etiam et modesto jure agitatam esse concedat. Ceterum sane hunc locum discrepare a Cat. 9. et Jug. 41. negari non potest, quippe ubi continuo ante Carthaginis excidium *jus bonumque* apud Romanos et summam in republica administranda *aequitatem* valuisse Sall. tradat. cf. ante ad fr. 6.

3) *metus a Tarquinio*. cf. fr. 9: *remoto metu Punico* et fr. 25. eodem pass. sensu: *metus Pompei victoris*.

4) *dum metus a Tarquinio et bellum grave cum Etruria positum est*. Expectaveris potius: *dum* — *durabat*, quemadmodum Aug. c. D. V, 12. (v. mox infra) obliquo sermone eadem reddidit: „neque amplius aequo et modesto jure actum, quam expulsis regibus, *quamdiu metus a Tarquinio fuit*.“ Sed *dum* h. l. est *bis dass* (Dietsch. ad Jug. 4, 9.), ut recte statim ibid. Aug. hoc expressit: *donec bellum grave — finiretur*. Simplex autem verbum *ponere* h. l. „admodum concinnum, cum *metum deponere*, *bellum componere* vulgo dicatur.“ GERLACH. (*Bellum ponere* apud ipsum Sall. recurrit Jug. 112, 11: „posse bellum conditionibus poni“. Contrarium est *sumere bellum*, Dietsch. ad Jug. 20, 5, et *capere b*, fr. IV, 12. (ep. Mithr.) „rursus tamen bellum cepi“). Et quod part. *positum* ad praecedens tantum subst. relatum videmus, cum ad utrumque pertineat, non solo hoc loco id factum, quamquam ex exemplis

Vides quemadmodum illo etiam brevi tempore, ut regibus exactis, id est ejectis, aliquantulum aequo et modesto jure ageretur, metum dixit fuisse causam, quoniam metuebatur bellum, quod rex Tarquinius regno atque urbe pulsus Etruscis sociatus contra Romanos gerebat. Attende itaque, quod deinde contexat:

Dein, inquit, servili imperio patres plebem ¹⁾ exercere, de vita atque tergo ²⁾ regio more ³⁾ consu-
lere, agro pellere et ceteris expertibus ⁴⁾ soli in im-

Dietschii diligentia (ad Jug. 17, 2.) collectis patet, saepius Sallustium, ubi plura substantiva non solum diversi sed etiam ejusdem generis comprehendantur, iis neutr. plurale praedicati loco addere solere. — Ceterum prorsus cum Sallustio facit *Liv. II, 21*: „Insignis hic annus (a. Chr. 493.) est nuntio Tarquinii mortis. — Eo nuntio erecti patres, erecta plebes. Sed patribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia: *plebi, cui ad eam diem summa ope inservitum erat, injuriae a primoribus fieri coepere*“.

1) Don. ad Andr. I, 1, 9: *Servitus*. Mire servitutem pro dominatu posuit. Sic Sall: *Dein servili imperio patres plebem*.

(Ita ms. R. — *Dein* — *patres* edd. pr. et Ven; ms. Holst. — Vulgo: *dein serv. imp, patres conscripti*, quod ex oratione aliqua haec desumta esse existimarent).

2) *de vita atque tergo*. Cf. Cat. 51, 39 (or. Caes.): *Majores nostri — verberibus animadvortebant in civis, de condemnatis summum supplicium sumebant*.

3) *regio more*. Cf. quae triginta annis post *Terentillus Arsa* „patrum superbiam ad plebem criminatus“ de „consulari imperio tanquam nimio nec tolerabili liberae civitati queritur ap. *Liv. III, 9*: „nomine tantum minus invidiosum, re ipsa prope atrocius, quam regium esse. Quippe duos pro uno dominos acceptos, immoderata, infinita potestate“ etc.

4) *expertibus*. Ita recte ap. Aug. III, 16. et V, 12. legitur. (v. infra.) H. l. erat *ex partibus*, quod theoll. Lovan. correxerunt, Benedictini (Paris. 1685.) atque edit. Hamb. 1661. immutatum servarunt.

perio agere. Quibus saevitiis et maxime foenoris onere oppressa plebes, quom assiduis bellis tributum simul et militiam toleraret, armata montem sacrum atque Aventinum insedit¹⁾): tumque tribunos plebis et alia sibi jura paravit. Discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum.

Eadem maximam partem, quod Sallustii editores fugit, repetit.

Aug. civ. Dei III, 16 (*De primis apud Romanos consulibus.*): Huic (regum Romanorum) tempori adjiciamus etiam tempus illud, quousque dicit Sallustius *aequo et modesto jure agitatum, dum metus a Tarquinio et grave bellum cum Etruria positum est*. Quamdiu enim Etrusci Tarquinio redire in regnum conanti opitulati sunt, gravi bello Roma concussa est. Ideo dicit aequo et modesto jure gestam rempublicam metu premente, non persuadente justitia. — Finito scilicet tempore, quo aequo et modesto jure agitatum est, secuta sunt, quae idem Sallustius breviter sic explicat:

Deinde servili imperio patres plebem exercere, de vita atque tergo regio more consulere, agro pellere et ceteris expertibus soli in imperio agere. Quibus agitata

1) Arus. v. insido, p. 236. Lind. Sall. Hist. I: *Armata montem sacrum atque Aventinum insedit.*

Serv. ad Aen. VIII, 479. *Insedit* secundum Sallustium: *Montem sacrum atque Aventinum insedit.*

Diomed. p. 439. Putsch: Et aliter de prolepsi disputatur, cum id, quod posterius accidit, ante tempus adscribitur, ut *Lavinique venit Littora*. Lavinium enim nondum erat, cum ad Italiam venit Aeneas. Et apud Sallustium: *Montem sacrum atque Aventinum insedit*, qui mons ab hoc, quod illum plebs insederat, postea sacer dictus est.

saevitiis et maxime fœnoris onere oppressa plebes, cum assiduis bellis tributum et militiam simul toleraret, armata montem sacrum atque Aventinum insedit: tuncque tribunos plebis et alia sibi jura paravit. Discordiarum et certaminis utrimque finis fuit secundum bellum Punicum.

utrimque a theoll. Lovan. ex mss. corr. pro *utriusque* quod ed. Hamb. 1661. perperam servavit.

(Quae majusculis literis h. l. expressa sunt, a priore loco Aug. II, 18. paulum quid differunt.)

Tertio loco obliquo sermone eadem apud eundem redeunt.

lib. V, c. 12 (*Quibus moribus antiqui Romani meruerunt, ut Deus verus, quamvis non eum colerent, eorum augeret imperium*): Etenim h. l. Aug. ubi Catonis verba ap. Sall. (Cat. 52, 19—23.) attulit, ita pergit:

„Qui audit haec Catonis verba sive Sallustii, putat, quales laudantur Romani veteres, omnes eos tales tunc fuisse vel plures. Non ita est, alioquin vera non essent, quae ipse idem scribit, ea quae commemoravi in secundo libro hujus operis, ubi dicit *injurias validiorum et ob eas discessionem plebis a patribus aliasque dissensiones domi fuisse jam inde a principio, neque amplius acquo et modesto jure actum, quam expulsis regibus, quamdiu metus a Tarquinio fuit, donec bellum grave, quod propter ipsum cum Etruria susceptum fuerat, finiretur. Postea vero servili imperio patres exercuisse plebem, regio more verberasse, agro pepulisse et ceteris expertibus solos egisse in imperio. Quarum discordiarum, dum illi dominari vellent, isti servire nollent, finem fuisse bellum Punicum secundum*“.

illi servire nollent ed. Benedictt.

bello Punico secundo quatuor libri mss, quod „rectius“ se habere theoll. Lovan. putabant.

Ceterum sane obliquo sermone Aug. hic illic ab ipsis Sallustii verbis deflectit. Sed quod in utraque edit Gerlach. docet, adeo *multa h. l. depravata esse*, vere dici non potest. —

Denique eodem spectant Aug. verba lib. III. c. 17. (*Post initia consularis imperii quibus malis vexata fuerit Romana respublica, Diis non opiulantibus, quos colebant*) in: „Quam misera fuerit illa respublica tam longa aetate per tot annos usque ad secundum bellum Punicum, bellis forinsecus inquietare non desistentibus et intus discordiis seditionibusque civilibus, a Sallustio breviter intimatum est“.

Satis sane egregius Sallustii locus felici manu a summo ecclesiae patre servatus, quem cl. Niebuhr. integrum fere in historiam suam intexuit, tom. I, p. 633. ed. III¹).

Idem p. 670. prorsus accedit ad opinionem Sallustii, simul plebem in hac prima sua secessione et sacrum montem et *Aventinum* insedissee, id quod itidem tradit Cic. de rep. II, 33, 58: *Nam quom esset ex aere alieno commota civitas, plebs montem sacrum prius, deinde Aventinum occupavit.* Nam id ipsum dicere voluisse Sallustium, neque „duas aut plures secessiones ejus verbis indicari“, ut male suspicax Cortius odoratur, cum ex sequentibus (*tumque tribunos plebis sibi paravit*) satis patet, tum inde mani-

1) Aber nur so lange als Tarquinius gefürchtet, und bis der schwere etruskische Krieg geendigt war, übten, sagt Sallust, die Machthaber ein gerechtes und gemässigtes Regiment. Nachher begegneten die Patricier den Plebejern als Knechten; misshandelten sie, nach Tyrannenweise, an Leib und Leben, vertrieben sie vom Gemeinland, und regierten allein, mit Ausschluss der Uebrigen: durch welche Wüthereyen, zumal vom Wucher erdrückt, die Gemeinde, welche in ununterbrochenen Kriegen zugleich steuern und dienen musste, zuletzt zum Aufstand getrieben ward. (Cf. Nieb. Vorträge üb. röm. Gesch. herausgeg. v. Isler, t. I, p. 226—27).

festum fit, quod alio loco Sall.¹⁾ Memmii tribunum loquentem facit, *bis* per secessionem *Aventinum* esse ab armata plebe occupatum, ubi non potest nisi priores duas secessiones a. 493. et 449. respicere; nam tertia eaque ultima plebis secessio, quae a. 286. accidit, in solum *Janiculum* facta est, neque Aventini neve sacri montis ullae hoc anno partes fuerunt. (Liv. ep. XI. Aug. civ. Dei III, 17. Zonar. VIII, 2.) Hinc prorsus absonum, quod Cort. censet, *duobus plures* fortasse, i. e. omnes in universum tres illas plebis secessiones nostro loco a Sallustio significari.

Simul quod Diomed. l. l. innuit, montem illum nonnisi postea quam plebs eum insedit, *sacrum* appellatum esse, idem docet Nieb. p. 668. n. 1332, collatis locis Fest. v. *sacer mons* (appellatur quod eum plebes, cum secessisset a patribus, creatis tr. plebis, qui sibi essent auxilio, discedentes Jovi consecraverunt.) et Cic. fragm. pro Corn. (or. I, fr. 23. Nobb.) *Diomedis* locus eum fugit. Add. praeterea Appian. b. c. I, 1.

Fragn. IX.

Gell. IX, 12, 15. ubi fr. I, 11 Gerl. ex Sallustii *historia prima* attulit, ita pergit: „Item alio in loco Sallustius:

1) Jug. 31, 17 (or. Memmii tr. pl.): *Majores vestri parandi juris et majestatis constituendae gratia bis per secessionem armati Aventinum occupavere.* Cf. Cat. 33, 3 (C. Manlii mandata ad legatos): *Saepe ita plebes, aut dominandi studio permota aut superbia magistratuum, armata a patribus secessit.* Fr. III, 22 (or. Licin.) in: *Si Quirites parum existimaretis, quod inter jus a majoribus relictum vobis et hoc a Sulla paratum servitium interesset, multis mihi disserendum fuit docendumque, quas ob injurias et quotiens a patribus armata plebes secessisset utique vindices paravisset omnis juris sui tribunos plebis.*

Postquam remoto metu Punico simultates exercere vacuum fuit ¹⁾.

Haec arte jungenda cum iis, quae tradit Aug. civ. Dei III, 17. Sallustius ait:

Plurumae turbae, seditiones et ad postremum bella civilia orta sunt, dum pauci potentes, quorum in gratiam plerique concesserant ²⁾, sub honesto patrum aut plebis nomine dominationes affectabant ³⁾: bonique et mali cives appellati non ob merita in rempublicam, omnibus pariter corruptis, sed uti

1) Apte jam Ciacconius comparavit Tac. Hist. II, 38: *Sed ubi subacto orbe et aemulis urbibus regibusve excisis securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter patres plebemque certamina exarsere* etc., ubi nostrum Sallustii locum Tacito obversatum esse censet Orell.

2) H. l. Carrio proba Augustini lectione spreta incidit in Scyllam cupiens vitare Charybdin, quum nescio quem antiquum aut graeculum orationis colorem reperisse sibi visus ex Arusiano recipere mallet ablativum *in gratia*, quem posterius Sallustii editores temere servarunt et nuper inani futilis doctrinae jactantia defendere studuit Gerlach, merito castigatus a Kritz. in Jahn. ann. 1832, V, p. 277—78. Omne jam illis „testimonium“ inde exemptum, quod *cod. Gud. Arus.* prorsus cum Augustini libris consentit, v. *concedo in gratiam*, p. 220. Lind. Sall. Hist. I: *Quorum in gratiam plerique concesserant*, unde etiam Gerlach. in min. ed. accusativum recepit.

3) Cf. quae similiter prorsus Sall. de Pompeji et Crassi temporibus tradit, Cat. 38, 3: *Per illa tempora quicumque rempublicam agitare, honestis nominibus, alii, sicuti populi jura defenderent, pars, quo senati auctoritas maxuma foret, bonum publicum simulantes, pro sua quisque potentia certabant.*

quisque locupletissimus et injuria validior, quia praesentia defendebat, pro bono ducebatur.

Aug. c. D. II, 18. ubi fr. 8. attulit, subjungit haecce: Cernis ex quo tempore, id est parvo intervallo post reges exactos, quales Romani fuerint, de quibus ait: *Jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat.* (Cat. 9, 1.) Porro si illa tempora talia reperiuntur, quibus pulcherruma atque optuma fuisse praedicatur Romana respublica, quid jam de consequenti aetate dicendum aut cogitandum arbitramur, cum *paulatim mutata*, ut ejusdem historici verbis utar, *ex pulcherruma atque optuma pessuma ac flagitiosissima facta est* (Cat. 5 extr., nisi quod vv. *atque optuma* ibi non exstant), *post Carthaginis* videlicet, ut commemoravit, *excidium?* (fr. 8. in.) Quae tempora ipse Sallustius quemadmodum breviter recolat et describat in ejus historia legi potest, quantis malis morum, quae secundis rebus exorta sunt (fr. 8. in.), usque ad bella civilia¹⁾ demonstret esse perventum. Ex quo tempore, ut ait,

majorum mores non paulatim, ut antea, sed torrentis modo praecipitati²⁾: adeo juvenus luxu

1) *Usque ad bella civilia*: Respicit h. l. Aug. eum Sallustii locum, quem modo ex Aug. III, 17. attuli: *turbae, seditiones et ad postremum bella civilia orta sunt.* Hinc jam probabile fit, huic loco ea, quae nova Aug. ex Sall. Hist. affert, proxime esse subjungenda.

2) Eadem (quod Sall. editt. fugit), quamquam nomine auctoris distincte non addito, sequentis capitis (II, 19.) initio Aug. tangit (*De corruptione Romanae reipublicae, priusquam cultum Deorum Christus auferret*): „Ecce Romana respublica, quod ego non primus dico, sed *autores eorum*, unde haec mercede didicimus, tanto ante dixerunt ante Christi adventum,

atque avaritia corrupta est ¹⁾), ut merito dicatur, genitos esse, qui neque ipsi habere possent res familiaris, neque alios pati ²⁾).

Felici prorsus acumine tres hos locos arcte conjungere proposuit *Jan. Douza* (1580.), quem posterī editt. secuti sunt ³⁾), ut jam ex trifaria partitione, disjectis membris egregie in unum coeuntibus ⁴⁾), unum locum habeamus satis amplum et concisa prae ceteris Sallustiana gravitate insignem, quo fusius idem perstringitur, quod paulo ante fr. 8 in. Sall. significavit: *At discordia et avaritia*

paulatim mutata et ex pulcherruma atque optuma pessuma atque flagitiosissima facta est. (Cat. 5 extr.) Ecce ante Christi adventum post deletam Carthaginem *majorum mores non paulatim, ut antea, sed torrentis modo praecipitati: adeo juvenus luxu atque avaritia corrupta est.*

Idem valet in Aug. II, 22 (*Quod Diis Romanorum nulla umquam cura fuerit, ne malis moribus resp. deperisset*), extr: „Nunc ago de labe morum, quibus primum paulatim decoloratis, deinde *torrentis modo praecipitatis* tanta quamvis integris tectis moenibusque facta est ruina reipublicae, ut magni autores eorum eam tunc amissam non dubitent dicere“.

1) Cf. Cat. 5, 8; 12, 2.

2) Cat. 13 extr: *Haec juventutem, ubi familiares opes defecerant, ad facinora incendebant etc.*

3) Parum caute *Otto ad Cic. de rep. III, 36, p. 306. ed. Osann*: „Gerlachius in edit. minore Sallustii ea tantum recepit inter reliquias Historiarum, quae ipso Sallustii nomine ab Augustino exhibentur, neque rationem habuit sermonis ac coloris Sallustiani, quem si melius teneret, non fugisset, ea quae ex Sallustii lib. I. afferuntur lib. III, c. 17. continuationem efficere eorum, quae scripsit II, 18.“

4) Dubitari tamen potest, num quae vulgo pro ipso initio tertii fragmenti ap. Aug. II, 18. habebant, vv. *ex quo tempore* revera Sallustii sint, an Augustini, qui similiter paulo ante dixit: *Cernis ex quo tempore etc.* V. l. l.

*ritia atque ambitio et cetera secundis rebus oriri sueta mala post Carthaginiis excidium maxime aucta sunt*¹⁾.

Prorsus cum Sallustio facit Vell. II, 1, 1, ubi vel ejus verba imitatus videtur esse: *Potentiae Romanorum prior Scipio viam aperuerat, luxuriae posterior aperuit; quippe remoto Carthaginiis metu sublataque imperi aemula* (cf. Cat. 10, 1.) *non gradu, sed praecipiti cursu a virtute descitum, ad vitia transcursum* etc. Cf. Plin. h. n. XXXIII, 2: *Pariter luxuria nata est et Carthago sublata.* Aug. c. D. I, 30. extr: *Deleta quippe Carthagine, magno scilicet terrore Romanae reipublicae expulso et extincto* (cf. fr. 9. in.), *tanta de rebus prosperis orta mala* (fr. 8. in.) *continuo subsecuta sunt, ut erupta disruptaque concordia* (fr. 7. extr.) *prius saevis cruentisque seditionibus, deinde mox malarum connexione causarum bellis etiam civilibus* (fr. 9. ap. Aug. III, 17.) *tantae strages ederentur* etc. Aug. III, 21. (*Sed ultimo bello Punico* etc.)

Fragn. X.

Arus. v. in illam rem, p. 240. Sall. Histor. I:

Omnium partium decus in mercedem corruptum erat.

Ita cod. Gud. Apud Majum hic locus non exstat. — *Nimiumque part.* etc. editor Lunaeburgensis (1828.), qui

1) Itidem *avaritiam* potissimum atque *ambitionem* tanquam „materiem quasi omnium malorum“, quae post Carthaginem deletam in Romanam rempublicam ingruerint, una commemorat Sall. Cat. 10—11. Sed prae ceteris cf. Jug. 41: *Sed ubi illa* (Carthaginiis) *formido mentibus decessit, scilicet ea, quae res secundae amant, lascivia atque superbia incessere* etc.

primus hoc fragm. recepit, et post eum Gerl. 1. nondum edito etiamtum Arusiano Lindemanni ex Burm. Anthol. t. I. p. 173. descripserunt, id quod commode intelligi nequit, quamquam Gerl. *de Sulla dictum* putat. Imo commode hoc loco ponendum videtur, quo in universum de eximia morum Romanorum corruptione atque perniciē sermo est, ita ut Sallustium, ubi breviter primum *luxu atque avaritia* corruptam esse juventutem innuit (fr. 9. extr.), in sequentibus dein quanta inde mala in rempublicam redundaverint fusius paulo exposuisse censeamus, quemadmodum in Catilinae prooemio id factum videmus, c. 10, 3 sqq: *Igitur primo pecuniae, deinde imperi cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem, probitatem, ceterasque artis bonas subvertit; pro his superbiam, crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio* etc. — Cf. Jug. 31, 12 (or. Memmii): *Homines sceleratissimi, immani avaritia, quibus fides, decus, pietas, postremo honesta atque inhonesta omnia quaestui sunt; 80, 5: Quis omnia, honesta atque inhonesta, vendere mos erat, quae itidem Cat. 30, 4. exstant. Fr. I, 36: Nihil ob tantam mercedem sibi abnuituros; III, 22 (or. Licin.): Melius habent mercede delinquere, quam gratis recte facere.*

*Fragm. XI.

Aug. civ. Dei II, 21¹⁾ (*Quae sententia fuit Ciceronis de Rom. rep.*) in: „Sed si contemnitur, qui Romanam rempublicam pessimam ac flagitiosissimam dixit, nec curant isti, quanta morum pessimorum ac flagitiosorum

1) Non lib. XXI. ut est apud Carrionem.

labe ac dedecore impleatur, sed tantummodo ut consistat et maneat, audiant eam, non ut Sallustius (Cat. 5. extr.) narrat, pessimam ac flagitiosissimam factam, sed sicut Cicero disputat, jam tunc prorsus periisse et nullam omnino remansisse rempublicam. Inducit enim Scipionem, eum ipsum, qui Carthaginem exstinxerat, de republica disserentem, quando praesentabatur ea corruptione, quam describit Sallustius, jam jamque peritura. Eo quippe tempore disputabatur, quo jam unus Gracchorum occisus fuit, a quo scribit seditiones graves coepisse Sallustius“.

Sane haud dubie Gracchorum quoque seditiones Sallustius in prooemio Historiarum tetigit: sed h. l. incertum, utrum has potissimum Aug. spectaverit, an locum Jug. c. 41. extr. —42: *Nam ubi primum ex nobilitate reperti sunt, qui veram gloriam injustae potentiae anteponerent, moveri civitas et dissensio civilis quasi permixtio terrae oriri coepit. Nam postquam Tiberius et C. Gracchus etc.* Hinc jam parum caute Sallustii editores egisse manifestum, quippe qui ex Augustini loco genuina Sallustii verba restituere conarentur. Et quamquam interdum vel obliqua oratione Aug. alius cujusdam scriptoris verba accurate prorsus expressit (v. ante fr. 8.), neutiquam tamen semper id et ubique factum. Accedit, quod Carrio, quem ceteri secuti sunt, temere restituit: *A Graccho seditiones graves ortae*, quod Gerlach. quoque in ed. maj. repetivit: contra in min. ed. cautius idem scripsit: *A Graccho graves seditiones coepere*, ubi tamen id denuo deliquit, quod negligenter adjectivi *graves* locum mutavit.

*Fragm. XII.

Tantum antiquitatis curaeque pro Italica gente majoribus nostris fuit.

Serv. ad Georg. II, 209: *Antiquasque domos*; aut re vera antiquas, aut caras. Sallustius: *Tantum antiquitatis curaeque majoribus pro Italica gente fuit.*

Ex solo hoc Servii loco Sallustii editores nostrum fragm. hausere. Ceteri loci, ubi eadem exstant, vel Gerlachium 1. 2. fugerunt.

Id. ad Aen. II, 635: *Antiquasque domos*; caras. Sall: *Antiquitatis curaeque pro Italica gente.*

Gramm. inc. glossar. Virg. (ex Barth. advers. 37, 5. repetivit Lion. in edit. Serv. t. II, p. 373—74.) v. antiquus: *Antiquus*, carus (ita haud dubie corrigendum pro *rarus*). Sall: *Antiquior cura quae* (sic) *majoribus pro Italica gente fuit.*

Corn. Fronto ad Antonin. Aug. de orationib. epist. IV, p. 130. Nieb.: *Tantum antiquitatis curaeque pro Italica gente majoribus . . . fuit* Sallustius ait. Antiquitatis verbum usitatum, sed nusquam (eo) sensu usurpatum (neque) probe adscitum. Nam volgo dicitur, quod potius sit, antiquius esse. Inde ipsa Sallustio derivata. (*An: inde ista Sallustio derivatio?* Heindorf.)

Tantum — fuit. „Sic ipse Majus¹⁾ ex cod. haec in Add. correxit, nisi quod pro *curaeque* dedit *curae* . . . Quod in promptu erat supplementum praebet etiam Serv. ad Georg. II, 209. (v. supra) Sallustii haec ibi proferens, in quibus jam non suspicionem de corruptela movebit inauditus alias vocabuli *antiquitatis* usus. Vid. lex. Forcellin,

1) Alteram Maji editionem (1823) me nancisci non potuisse admodum aegre fero.

ubi pro *curitate* et *amore* a Sallustio usurpatum perhibetur, cum potius studium curamque eam significet, qua quis aliquid ceteris omnibus antiquius habeat. Post maioribus haud dubie excidit *nostris*". NIEBUHR.

(*Tantum anxietatis curaeque* etc. inutile cj. Douza, quod jam Putsch. rejecit, *Tantum aequitatis* Debrossius.

„Quem huic fragmento locum assignem, nescio“.

GERLACH. Contra NIEBUHR ad Front:

„Sallustium vix dubium est loco illo, unde decerpta haec sunt, egisse de eo capite legis Liciniae, quo liberi mercenarii in possessionibus agri publici haberi jubebantur. Simillima est animadversio Appiani de bell. civ. ed. Steph. p. 353“.

Ipsa Stephani editio mihi ad manum non erat. Sed „simillimam“ haud dubie v. cl. Appiani „animadversionem“ dicit bell. civ. I, c. 7: καὶ τὰδε ἔπραττον (οἱ Ῥωμαῖοι) ἐς πολυανδρίαν τοῦ Ἰταλικοῦ γένους, Φερεπονωτάτου σφίσιν ὀφθέντος, ἵνα συμμάχους οὐκείους ἔχοιεν. At h. l. de ea re sermo fit, quod agri bello parti magnam partem Romani quibuscunque libuisset occupare et colere permittebant. Contra de ea parte legis Liciniae, quam Niebuhr. significat, nonnisi sequente cap. Appianus egit, καὶ ἐς ταῦτα δ' αὐτοῖς ἀριθμὸν ἐλευθέρων ἔχειν ἐπέταξαν, οἳ τὰ γιγνόμενα φυλάξειν τε καὶ μηνύσειν ἔμελλον. Neque in universum adeo singularem tantummodo aliquam legem nostro loco respexisse Sallustium crediderim, sed cuncta simul varia illa Romanorum instituta atque leges de sociis Italici nominis paucis tetigisse, quibus sanctum est, ut alii revera integra civitate cum suffragio donarentur, aliis certe aditus ad civitatem facilius pateret, eo quidem loco, quo de socialis belli causis atque ortu ei erat disserendum. Quae cuncta intercidisse sane inprimis est quod lugemus, quum aliunde de hisce rebus parum

certo constet, Sallustius autem quantopere diligens fuerit antiquitatis Romanae investigator praecipue ex oratione Licinii tr. pl., quam integram servatam habemus, satis luculenter appareat.

*Fragm. XIII.

Vacca ad Lucan. Phars. III, 632 Weber: *Discedunt*, i. e. dividuntur, ut Sallustius:

Atque omnis Italia animis discedit.

Id. VI, 348: *Discessit*, ergo separata est, ut Sall:

Atque omnis Italia discessit animis.

Editor Lunaeb., qui primus hoc fragm. recepit, et Gerl. 1. nonnisi priorem scholiastae locum inspicere poterant, quum alter locus postea demum compareret in edit. C. Fr. Weberi (1831.) e cod. BC. (Berol. III.) Sed Gerl. 2. *discessit* scripsit, ut in posteriore loco est, quamquam hunc ipsum se inspexisse non significavit, simulque verborum collocationem, qualis in priore loco est, retinuit.

Idem corrigatur *armis* postulat (quum *animis discedere* „vix Latinum sit“), atque hoc fragm. „ad finem tumultus Lepidani“ referatur¹⁾. Neutrum concedi potest. Nam utroque loco scholiasta hac in re prorsus sibi constans et *animis* exhibuit et *discedendi* verbum ita interpretatus est, ut neutiquam de armis deponendis sermonem fieri appareat, sed de variis partibus, in quas Italarum animi discesserint. Hinc Sallustii fragm. aut ad socialis belli initia referendum videtur, aut melius fortasse ad primi belli civilis inter Marium et Sullam efflagrantis incrementa. Denique monendum, neque apud alium ullum, neque apud Sall. usquam

1) Contra in ed. min. hoc fragm. ita collocavit, ut ad primi belli civilis Sullae victoria finiti exitum referre videatur.

„*armis* discedere“ legi, id quod Gerl. vult, sed semper „*ab armis* discedere“. V. Dietsch. ad Jug. 20, 1.

Fragm. XIV.

Arus. p. 241, v. in tempore, i. e. opportune. Sall. Hist. I:

Quis rebus Sulla suspectis maxumeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi.

Quod Gerl. 2. etsi cunctanter proposuit *Sullae*, hac correctione locus egere non videtur, siquidem *susplicere* ap. Sall. pro suspectum habere s. suspectare aperte recurrit Jug. 70, 1: „Bomilcar — suspectus regi et ipse *eum suspi-*ciens“ etc. — *bellari* cod. Gud. *bellaturi* cod. A. Maji.

Don. in Phorm. II, 4, 24. *In tempore*, εὐκαιρως. Sallustius: *Maxumeque ferocia regis Mithridatis in tempore bellaturi*.

Hunc Donati locum Gerl. 2. commemorare neglexit. Vv. *Quis* — *suspectis* recens accessere ex cod. Gud., unde apud omnes editt. ante Gerl. 2. desunt. Reliqua *maxumeque* — *bellaturi* jam Carrio attulit. Ea Debross, cui adstipulari videtur Gerlach. 1, „ad finem tumultus a Lepido commoti spectare“ iudicavit, ita ut inde quoque *segnior illa neque minus gravis et multiplex cura* illustraretur, quam vel *M. Lepido cum omnibus copiis Italia pulso* variis undique novis bellis imminentibus¹⁾ patrum

1) Cf. Eutrop. VI, 1, 1: *M. Aemilio Lepido, Q. Catulo consulibus bella nova exarserunt: unum in Hispania, aliud in Macedonia, tertium in Pamphylia et Cilicia, quartum in Dalmatia*. Ceterum magis utique arridet haec Debrossii ratio in explicando illo fr. I, 21, quam Drumanni (t. IV, p. 346.) de

mentes *exercuisse* Sallustius innuit fr. I, 21, ap. Victorin. in Cic. Rhet. I, p. 59. Orell; Claud. Sacerd. I, 136, p. 34. Endlicher; Serv. ad Aen. I, 630. Jam vero ut nunc amplius nostrum fragmentum habemus, videtur esse ad a. 88. referendum, quo Sulla, quum Marium et Sulpicium Romae rerum potitos videret, unde ipsius conditio contra Mithridatem bellaturi non poterat non iniqua prorsus effici, antequam ad bellum proficisceretur illos pellere atque ipse omnia denuo constituere decrevit.

*Fragm. XV.

Serv. ad Aen. XI, 544. *Juga longa*, i. e. longe posita, remotiora. Sallustius:

Et Metello procul agente longa spes auxiliorum.

Possit quis forte hoc fragm. ad pugnam aliquam referre Sertoriano bello commissam, quo (a. 79.) Domitius Ahenobarbus atque Thorius, itidemque a 78. Valerius Praeconinus, et a. 76. apud Lauronem ipse Pompejus, quum sejuncti a Metello essent, Sertorianis armis succubuerunt: vel pertinere putari queat ad Contrebienses obsidione a Sertorio clausos (a. 76.) omnique Metelli auxilio destitutos (Liv. fr. lib. XCI.): rectius tamen videtur ad a. 87. referri, ubi Mario atque Cinna Romam appropinquantibus Metellus

solo Lepido cogitantis, quippe qui, quum Italia pulsus in Sardiniam fugerit, novo ibi bello parato non minorem patrum curam excitaverit. Verumtamen in Sardinia Lepidus nihil umquam perficere valuit, quum a *Valerio Triario* propriaetore (nomen ejus servavit Ascon. in Scaur p. 19. Orell., quod fugit Drum. IV, 346, 24) undique arceretur, et mox morbo ibi consumtus periit, ita ut neutiquam *gravis et multiplex* illa cura patrum ab ipso Lepido excitata esse videatur.

ab erat in Apulia cum Samnitarum reliquiis pugnans. (Cf. Drumann. t. II, p. 41.)

Etenim haec Debrossii¹⁾ opinio eo magis videtur probabilis esse, quod idem tempus spectare putandum alterum fragmentum, quod statim subjungam.

*Fragm. XVI.

Serv. ad Ecl. V, 19 (non 21, ut est ap. Gerl.):
Desine, omitte. Sallustius:

Bellum quibus posset conditionibus desineret.

Videntur enim haec verba, ut recte itidem Debrossius²⁾ vidit, ad mandata illa referenda esse tunc temporis ab Octavio consule senatuque Romano ad Metellum missa, ut Samnitico bello quam posset celerrime finito Romam cum exercitu contenderet, siquidem accuratissime cum Sallustio consentit *Appian. de bell. civ. I, 68*: Καικίλιον δὲ Μέτελλον τὰ λείψανα τοῦ συμμαχικοῦ πολέμου πρὸς Σαυνίτας διατιθέμενον ἐκέλευον ὅπῃ δύναιτο εὐπρεπῶς διαλυσάμενον ἐπικουρεῖν τῇ πατρίδι πολιορκουμένη, et praecipue, quem Debross. non vidit, *Cassius Dio*, qui quam saepe sit Sallustium ducem non secutus sed anxie

1) Gerl. 1. recte Debrossio adstipulari videtur; contra in min. ed. mire hoc fragm. ad Lepidanum tumultum retulit, tanquam tunc temporis patres a Metello in Hispaniam contra Sertorium delegato auxilia expectaverint, quibus neutiquam egebant.

2) Inconsulte tamen eidem nostrum fragm. initio lib. III. repetere placuit, ita ut ad Archelaum Mithridatis ducem referret, quippe cui, bello contra Sullam parum prospere gesto, similiter prorsus mandavisse rex diceretur: διαλύσεις ὥς δύναιτο εὐπρεπῶς ἐργάσασθαι, *Appian. Mithr. 54*. Neque in univ. adeo fuse Sallustium, cui tertium tantummodo bellum Mithridaticum enarrandum erat, ejusdem originis repetivisse crediderim.

imitatus etiam nunc utriusque fragmentis collatis apparet¹⁾, *fr. Ursin. 166, p 92. Becker*: Οἱ Ῥωμαῖοι στασίασαντες πρὸς ἀλλήλους τὸν Μέτελλον μετεπέμψαντο κελεύσαντες αὐτῷ πρὸς τοὺς Σαυνίτας ὅπως ποτ' ἂν δύνηται συμβῆναι, et itidem fere *fr. 172*: Οἱ Ῥωμαῖοι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐνεστηκότος τὸν Μέτελλον μετεπέμψαιτο κελεύσαντες βοηθεῖν. Etiam Gerlach. 1. 2. in hoc fragmento explicando Debrossii sententiam amplexus est.

Denique monendum, nostrum locum a Carrione neglectum primum esse Sallustii fragmentis a Putschio additum, qui in universum centum ea locis e Servio auxit.

Fragn. XVII.

Serv. Aen. II, 502: *Foedantem; cruentantem.* Sallustius in I:

Quom arae et alia diis sacrata supplicum sanguine foedarentur.

Sacrata Cassellanus (*Bergk. Servii Cass. part. V, Marb. 1845.*), atque ita ap. Sall. mire jam Putschius (qui hoc quoque fragmentum primus recepit) et sequentes scripserunt, quod Gerlach. quum nulla codicum auctoritate firmatum invenerit, rejecit, restituens *sacra*, ut vulgo ap. Serv. legebatur.

„Haec Debrossius quamquam non prorsus certe, sed tamen satis commode de horrendis caedibus intelligit, quibus

1) Satis vere maximam partem de hac re egit *Wilmans, de fontibus et auctoritate Dionis Cassii* (Berol. 1835.), cap. II, nisi quod parum recte Dionem inde a lib. 35. usque ad 38. incl. e Sallustii Historiis haurire potuisse censeret, usque ad Catilinae conjurationem eas productas esse ratus. Nostrum locum is non tetigit, et alia quoque sunt, quae addere possis.

Marius in urbem reversus saeviit, gravissimis reipublicae viris interfectis. v. *Vell. II, 22, 2* („superfuso altaribus sanguine“). *Flor. III, 21, 13 sqq.* *Plut. Mar. 43 sqq.* *Appian. bell. civ. I, p. 393 sqq.* *Steph. (cap. 73.) KRITZ.* in commentat. etc. p. 14. Add. *Aug. c. D. III, 27*: „Bello Mariano atque Sullano exceptis his, qui foris in acie ceciderunt, in ipsa quoque urbe cadaveribus vici, plateae, fora, theatra, *templa* completa sunt“. *Anon. hist. Rom. fragm. e cod. Vat. ap. Mai. class. auct. t. VII, p. 470*: „Marius — Romam intravit ibique multa severe commisit, et permissa licentia suis interficiendi quem vellent, *capita nobilium in templis Deorum ei obtulerunt* et conviviis repraesentaverunt et in foro tanquam munus pretiosum ei dederunt.

*Fragm. XVIII.

(Recens accedit.)

Vacca ad Lucan. II, 134. Web. („Jam quot apud Sacri cecidere cadavera portum“.) *Sacri - portum*, tmesis est. Laurentum dicit, quod sic appellatur. Hic Sulla de Asia regressus pugnavit cum Mario adolescente, qui victus Praeneste fugit. Unde extractus Sulla jubente est interfectus. Hic est Marius, qui invita matre Julia adeptus est consulatum, de quo Sallustius meminit.

Locus recens accessit in edit. Weberi e cod. Berol. III.

Ejusdem rei praeterea solus meminit Aur. Victor v. i. 68, 1: *Cajus Marius filius viginti septem annorum consulatum invasit, quem honorem tam immaturum mater flevit.*

Fragm. XIX.

Prisc. XV, 2, p. 618. Kr: Inveniuntur et cum praepositionibus nomina civitatum saepe prolata et maxime apud historicos. Sallustius in I. Historiarum — — — (v. fr. I, 56—59.) Idem:

Apud Praeneste locatus.

Apud Carrionem deest v. *locatus*.

Intelligas: Marius junior a. 82. (Ita Debrossius et Gerl. 2; Gerl. 1. silet.) Aut fortasse de Q. Lucretio Ofella cogitandum, quem post victoriam ad Sacriportum de Mario reportatam Sulla reliquit, ut Praeneste oppidum obsidione clauderet. Drumann. II, 462. (Cf. C. G. A. Knies. historia Praenestis oppidi, Rintelii 1846, p. 28, adn. 4.)

Fragm. XX.

Serv. ad Ecl. II, 67. *Duplicat*, auget. Sallustius ¹⁾):

Et Marius victus duplicaverat bellum.

Hoc fragmentum itidem, ut recte Debrossius vidit, ad Jarium filium referendum. Quem Sulla ubi ad Sacriportum

1) Quod Lion. h. l. praebet *Sallustius lib. VI. Hist.* non-nisi mutuasse id videtur a Burmanno, qui, quum perraro Servius in Sallustii locis afferendis unde hausti sint distincte significaverit, de suo plerumque eos librorum numeros addere solebat, quibus Cortius singula fragmenta tribuit, qua in re ridiculum ejusdem errorem amplexus plurima ea fragmenta, quae non addito libri numero afferuntur, *sexto* alicui Historiarum libro temere assignavit. Hinc itidem altero loco Lion deceptus videtur, Serv. ad Ecl. VIII, 27, ubi similiter praebet *Sallustius VI. Histor.* (fr. inc. 148.) Contra revera nonnulli Nonii libri p. 495, 33. Sallustii fragmentum inc. 2. ex *Hist. lib. VI.* afferunt, ubi alii *lib. IIII, VIIII, XI.* praebent. Haec omnia corrupta esse ex

fugavit, ea re, quod Samnites in proelio captos ad unum omnes occidi jussit, fortissimam hanc gentem vehementissime ad iram atque vindictam concitavit, unde effectum, ut inde ab hoc tempore ei non jam esset cum Marianae tantum factionis reliquiis a Carbone collectis, sed cum Pontio quoque Telesino, Lamponio Guttaque Samnitum ducibus pugnandum. (Liv. ep. 87. Flor. III, 21. Vell. II, 26. Aur. Vict. 68. Appian. b. c. I, 89—93. Plut. Sull. 28. Diod. fr. I, 37.) Drumann. II, 462, 2 b.

Comparavit Ciacconius Tac. Hist. IV, 54 in: *Audita interim per Gallias Germaniasque mors Vitellii duplicaverat bellum.*

*Fragm. XXI.

Serv. ad Aen. II, 400¹). *Formidine turpi*; epitheton timoris est. Sic Sallustius:

Servio patet, ad Georg. II, 197 (Gerlach. non vidit), qui fr. inc. 135. *apud Sallustium in prima* exstare dicit; etenim duo haec fragmenta arctissime jungenda videntur, hoc modo: *Traditur fugam in Oceani longinqua agitavisse, cujus duas insulas propinquas inter se et decem stadium millia procul a Gadibus sitas constabat suoapte ingenio alimenta mortalibus gignere.* (Ita h. l. scribendum.) Eadem sine dubio respicit Acro ad Hor. Epod. XVI, 42. Braunhard: *In Oceano sunt insulae Fortunatae, ad quas Sallustius in historia dicit victum voluisse ire Sertorium*, quem locum Sallustii editores et descripserunt negligenter et a fragmento modo allato inepte sejunxerunt. Hinc satis mirum, quod ap. Arus. v. propinquus, p. 254 (*Sall. Hist. GG: C. Verres littora Italiam propinqua firmavit*) Lindemann corrigendum proposuit: *Sall. Hist. VI.* Accedit, quod ipsum fragmentum ad lib. IV. pertinere satis est probabile. (Accusativum *Italiam* pro *Italia*, ut est ap. Arus, recte jam Gerl. 2, p. 223, 17. reposuit, sed is tertio libro fragmentum adscripsit.

1) Minus recte Carrio dicit Serv. ad lib. III. Georg.

Carbo turpi formidine Italiam atque exercitus deseruit.

Cabo Cassellanus. (Cf. *Bergk.* l. l.) — *exercitus* idem, vg. *exercitum* (Ita editt. Sall.) — * *deruit* Cass.

Sane merito videtur Sallustius in Carbonem cos. invehi, qui quum ad quinquaginta millia militum in Etruria collegisset inque universum adeo jam viribus polleret, ut alios in Galliam cisalpinam mittere posset, alios, qui Praeneste obsidione liberarent ¹⁾, subito M. Lucullo appropinquante castris clam relictis in Africam trajecit. Appian. b. c. I, 92: 'Ο Κάρβων — τρισμυρίους ὅμως ἔτι ἔχων περὶ τὸ Κλούσιον καὶ δύο τέλη τὰ Δαμασίππου καὶ ἕτερα περὶ Καρρύναν καὶ Μάρκιον, Σαυνιτῶν τε αὐτῷ χειρὶ πολλῇ προθύμως περὶ τὰ στένὰ κακοπαθούντων, ἀπογνοὺς ἀπάντων ἀσθενῶς ἔφευγε σὺν τοῖς φίλοις εἰς Λιβύην ἐξ Ἰταλίας, ὕπατος ἔτι ὢν, ὥς Λιβύην παραστησόμενος ἀντὶ τῆς Ἰταλίας. Cf. Plut. Sull. 28 extr. Liv. ep. 88. Eutrop. V, 8. Anon. de bell. Sull. ap. Mai. class. auct. t. VIII, p. 471. (Drumann. II, 466 in: *Sehr zur Unzeit zog er sich zurück.*)

Fragn. XXII.

Arus. v. in noctem, p. 239. Sall. Hist. I:

Ut Sullani fugam in noctem componerent.

Ut Sullani: Ita egregie codd. Leidd. (v. d. Hoeven. p. 45.), unde ortum, quod cod. Gud. praebet, *Ut si illam f.* (Ita ap. Gerlach.) Sed altero loco corruptela Leidensibus est cum cod. Gudiano communis, siquidem omnes ex-

1) Hinc praeferendum, quod Cass. praebet, *exercitus*.

hibent: *innocentem in noctem*, quod haud dubie ex dittographia vocabulorum *in noctem* ortum.

Quantum nobis etiamnunc de illius temporis rebus judicare licet, hoc fragmentum non potest nisi ad atrocem eam pugnam referri, quam nocturno tempore Sulla sub ipsis urbis muris cum Pontio Telesino Samnitum duce conflictit tanto impetu ingruentium, ut in celerrimam fugam Sullae legiones conjicerentur, donec tunc quoque mira illius felicitas cladem reparavit et victo jam atque fugienti victoriam reddidit. Plut. Sull. 29—30. Appian. b. c. I, 93: Μάχης δ' εὐθὺς αὐτοῖς περὶ δείλην ἐσπέραν γενομένης etc. Vell. II, 27, 3: *Post primam demum horam noctis et Romana acies respiravit et hostium cessit.* Drumann. II, 466—67.

* Fragm. XXIII.

Serv. ad Aen. II, 19: *Alvus* est, quo sordes defluunt¹⁾, ut Sallustius:

Simulans sibi alvum purgari.

Carrio, qui Serv. ad lib. III. Aen. dicit, in *vulgatis aliquibus libris* monet esse: *simulans alvum purgare*, quod placuit Douzae: sed plenioram nostram lectionem consensu exhibent Fabric. Burmann. Lion, itidemque optimus cod. Cassellanus (*Bergk. part. II, 1843.*)

Assentiunt tres alii loci, ubi idem fragmentum exstat:

Isidor. XI, 1, 133, p. 362. Lind: *Alvus* est, quae cibum recipit et purgari solet. Sallustius: *Simulans — purgari.*

1) *Sordes defluunt*, ita Cass, cui prorsus convenit gloss. Virg. v. *alvus*, quem locum statim afferam. Vulgo: *defluunt sordes*

Incerti gloss. Virg. ap. Lion. t. II, p. 374 (deest ap. Gerlach.): *Alvus*, qua sordes defluunt. Sallustius: *Simulans — purgari*.

Lexicon vet. Lat. ap. Mai. class. auct. t. VIII, p. 34, v. *Alvus*: Et notandum, quod *alvus* et *venter* et *uterus* non eundem habent sensum, licet pro eodem accipiantur: *alvus* namque dicitur receptaculum illud, unde Sallustius: *Simulans — purgari*, *venter* vero est pars ejus interior, sicut propheta ait „ventrem meum doleo“, *uterus* autem proprie ad sexum refertur feminineum.

Turpem hoc fragmento ejusdem Carbonis timorem illustrari, quo quum Pompeji jussu ad mortem duceretur, moram quaerebat, satis probabile fit coll. Plut. Pomp. c. 10: Ἀπαχθέντα μέντοι Φασὶν αὐτὸν, ὥς εἶδεν ἐλκόμενον ἤδη τὸ ξίφος, δεῖσθαι τόπον αὐτῷ καὶ χρόνον βραχὺν, ὥς ὑπὸ κοιλίας ἐνοχλουμένῳ παρασχεῖν, et Val. Max. IX, 13, 2: *Cn. quoque Carbo jussu Pompeji ad supplicium ductus petiit a militibus demisse et flebiliter, ut sibi alvum levare priusquam expiraret liceret, eo usque moram trahens, donec caput ejus sordido in loco sedentis abscinderetur*. Fortasse uterque ex Sallustii Historiis hausit. Cf. Liv. ep. 89: *Pompejus Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit*.

Huc referri posse Sallustii locum jam Douza vidit, sed maluit is ea comparare, quae similiter prorsus Marium simulasse Plutarchus ¹⁾ tradit, eo consilio, ut conventui

1) Vit. Mar. c. 30 med: ἐλθόντων γὰρ ὥς αὐτὸν ὑπὸ νύκτᾳ τῶν πρώτων ἀνδρῶν καὶ παρακαλούντων ἐπὶ τὸν Σατορνῖνον, ἐτέrais θύραις ἐκεῖνον ὑπεδέξατο, τούτων ἀγνοούντων· εἶτα πρόφασιν λέγων πρὸς ἀμφοτέρους κοιλίας διάρρηξιαν, νῦν μὲν ὥς τούτους, νῦν δ' ὥς ἐκεῖνον ἐπὶ τῆς οἰκίας ἀνὰ μέρος διατρέχων συνέκρουσε καὶ παρώξυνεν.

senatorum ipsius auxilium contra Saturnini turbulentas conciones flagitantium se subduceret. Freinshem. in suppl. Liv. LXXXIX, 4. nostrum fragmentum ad Carbonem retulit, Debrossius nihil cunctatus ad utrumque, hinc merito castigatus a Kritz. in comment. etc. p. 13, qui quidem iterum de Mario cogitavit. At hasce res adeo alte Sallustium in Historiarum prooemio repetivisse admodum incertum, quum de Carbone eum egisse ex fragm. 21. satis appareat, unde satius putavimus Freinshemio astipulari, ut itidem fecerunt Gerlach. 1. 2. et Drumann. IV, 330, 12.

Possit cui forte fragm. 23. *secundo* demum libro tribuendum videri, ideo quod triumphus a. 80. Pompejo concessi *secundo* libro mentionem factam esse e fr. II, 3 liquet, ap. Gell. X, 20: „Verba ex secunda (Sallustii) historia haec sunt: *Nam Sullam consulem de reditu ejus (Pompeji) legem ferentem ex composito tr. pl. C. Herennius prohibuerat.* At de omnibus rebus a. 82—81 in Sicilia et Africa a Pompejo perpetratis *primo* jam libro Sallustium absolvisse patet e

Fragn. XXIV.

Gell. IX, 12, 13: *Metus hostium* recte dicitur et cum timent hostes et cum timentur. Itaque Sallustius in historia prima *metum Pompei* dixit, non quo Pompejus metueret (quod est usitatus), sed quod metueretur. Verba haec Sallustii sunt:

Id bellum excitabat metus Pompei victoris Hiempsalem in regnum restituentis.

Non. p. 140, 30. *Metus* nove et eleganter positum. Sall. Historiarum lib. I: *Id bellum excitabat metus Pompei victoris*, hoc est, quod de Pompejo metueretur.

Ad bellum cod. Leid, edd. Ald. et Junt.

De Hiempsale ab Hiarba pulso et a Pompejo in regnum restituto v. Drumann. IV, 332—33.

Sed quodnam bellum illud fuerit *metu Pompei* sine dubio in ipsa Africa excitatum, quoniam in universum de hujus aetatis rebus perpauca tantum alias eaque admodum lacera atque disjecta nobis tradita habemus, certo jam dijudicari nullo modo potest¹⁾. Fortasse de bello illo cogitandum a. 81. in Mauretania orto, cui Sertorium interfuisse e Plut. Sertor. 9. discimus, quemadmodum in universum plura Sallustium de his rebus commemorasse, quarum notitiam in tanta scriptorum jactura prorsus intercidissemus, apparet e fragm. II, 17: *Quem ex Mauretania rex Leptasta proditionis insimulatum cum custodibus miserat.*

Sallustius, quum quomodo fuerint a Sullanis Marianae factionis reliquiae deletae paucis perstrinxisset, de ipsius sine dubio Sullae in urbe et proscriptionibus et institutis legibusque disputavit. Huc referenda fragm. 25—30.

***Fragm. XXV.**

Ut in M. Mario, cui fracta prius crura, brachia et oculi effossi: scilicet ut per singulos artus expiraret.

1) Debrossius t. I, p. 332, ubi certa testimonia desunt pro more suo ad conjecturas refugiens hoc modo se expedit: *Gauda, fils de Bocchus — dans sa route, dissipa sans peine quelques troupes barbares de peuples Africains, lesquels venoient de prendre tumultuairement les armes, effrayés de la marche de Pompée, qui s'avançoit, après sa victoire, pour remettre le roi Hiempsal sur le trône.*

Rufinian. de schematis dianoeas, c. XI, p. 273—74. ed. Ruhnken (in calce Rutilii Lupi): Sarcasmos chleuasmox proxima est et similis figura, qua adversariorum facta cum exacerbatione admissi eorum lacessimus, ut apud Sallustium de Sullae crudelitate:

Ut in M. Mario, cui fracta prius crura artus expiraret.

„Haec est veteris editionis lectio“ (RUHNK.), quae vv. dd. mire vexavit. Plerique R. Stephani correctionem amplexi sunt, *Ut in M. Mario, cum fr. pr. cr. per artus expiraret* (cf. J. M. Gesner. primae lineae art. orat. Jenae 1753, p. 183.), ita ed. Lugd. 1677 (ap. Carrionem hoc fragm. nondum exstat), Cort, Debross. (nisi quod is prima verba: *Ut in M. Mario* a Grammatico adjecta esse ratus expunxit), Gerl. 1, qui quum Ruhnkenii editionem non noverit, in comm. immerito *cum* antiquam esse lectionem censet et *cui* „a nonnullis emendatum“. Simul ibi „omnia aperta“ fore docet, „si *fractus* emendaveris“, idque in edit. minoris textum recepit. Contra „amicus quidam“ Ruhnkenii legebat: *Uti M. Marius, cui fracta prius crura, per artus expiraret*, denique Kritz. in Jahn. ann. 1832, V, p. 287, ubi Gerlachii emendationem rejecit, ipse corrigatur proposuit: *Ut in M. Mario, cui fracta prius crura, ut per artus expiraret*. At hac emendandi ratione id „ulcus“ sanari non posse, sed mutilum potius Sallustii locum et lacunosum esse recte jam Ruhnken. vidit, qui „vel illud argumento esse“ monet, „quod nullus in eo sarcasmus appareat“.

Egregie enim sagacissimi viri opinio confirmata est, ubi Weberi cura auctus prodiit

Vacca ad Lucan. II, 173: *Quid sanguine manes Placatos Catuli referam?* Luctatium¹⁾ Catulum tangit, cui

1) *Luctatium*: ita codd. Beroll. II et III. Lips. Rep. 1. n. 76. Wittianus. Vossiani III.

cum Marius Gratidianus diceret¹⁾, se non evasurum, fumo se calcis occidit²⁾ et sic fugit inimicos. Postea Catuli filius³⁾ regressus victor ex Asia petivit a Sulla, ut sibi Marius daretur ad poenam: quem datum per singula membra cruciavit⁴⁾, ut ait Sallustius in Jugurthino (sic)⁵⁾:

Marius, cui fracta prius crura, brachia et oculi effossi: scilicet ut per singula membra expiraret.

Hinc igitur patet, apud Rufinianum nihil corruptum esse, sed librarii oscitantia post *crura* quaedam excidisse⁶⁾, quae

1) Voss. 2: *diem diceret, qua sciebat etc.*

2) Vell. II, 22, 4: „Q. Catulus et aliarum virtutum et belli Cimbrici gloria, quae illi cum Mario communis fuerat, celeberrimus, cum ad mortem conquireretur, conclusit se loco nuper calce harenaque perpolito, illatoque igni, qui vim odoris excitaret, simul exitiali hausto spiritu, simul incluso suo, mortem magis voto quam arbitrio inimicorum obiit“. Appian. I, 74: Κάτλος δ' ἐν οἰκήματι νεοχρίστῳ τε καὶ ἔτι ὑγρῷ καίων ἄνδρακας, ἐκὼν ἀπεπνίγη. — Drumann. II, 587, 61.

3) Alii *frater*.

Lips. Rep. 1. n. 76: *Catulus cum audiret a Mario, quod non evaderet, hausto veneno manibus ejus se subtraxit. Cujus filius postea petivit etc.* (Similia in Lips. n. 1285.) Cum hoc facit Aug. c. D. III, 27: „Cum Catulus hausto veneno se manibus inimicorum subtraheret“.

4) Vv. *ut ait* sqq. solus Berol. III. habet.

5) *Sallustius in Jugurthino*: Similiter Grammaticorum errore fr. inc. 164. 180. 244. a Prisc. Arus. Non. e *Jugurtha* afferuntur, itidemque ab Arus. pusilla duo fragmm., quae ap. Gerl. 1. non jam exstant, p. 239, 51. G. 2: denique, quod Gerl. non vidit, Prob. I, 13, 2, p. 89. Lind. vv: *Heu me miserum, heu me infelicem* tribuit Sallustio in bello Jugurthino, quum nonnisi comparari possit Jug. 14, 9: *eheu me miserum*; reliqua ibi non exstant. Eodem modo Prisc. e *Catilinario* affert: *In Galliam vorsus, in Hispaniam vorsus*, quum postrema vv. ibi non legantur. (fr. inc. 177.)

6) Ejusmodi lacunae facile vel inde ortae, quod haud raro Grammatici, ubi notum jam alias scriptoris cujusdam locum afferrent, initiales tantum hic illic singulorum vocabulorum literas

sunt ex pleniore nostro loco supplenda. Contra praenomen *Marcus*¹⁾ et totius fragmenti initium ex Rufiniano, qui accuratius id servavit, retinendum: *Ut in M. Mario, cui etc.*, ita ut fere praegressa esse putemus: „In plurimis Sulla nefandae crudelitatis exempla edidit, ut in M. Mario“ etc. (Cf. Kritz. II.) — Simul extremo loco *artus*, ut est apud antiquiorem grammaticum, praeferendum, quod Vacca cum vulg. voc. *membra* commutavit.

Ceterum sane audax admodum zeugmatis genus h. l. habemus: *brachia et oculi effossi*, quum *effodi* alias nonnisi oculi dicantur. Unde fortasse malis: *cui fracta prius crura et brachia, oculi effossi*, quod equidem non commenda- verim. Nam alias *brachia* Marii non fracta tantum, sed revera abscissa dicuntur (Cf. Senecae locum, quem statim afferam), et defendi zeugma videtur loco Flor. III, 21, 26, qui Sallustium fortasse imitans scripsit: *Piget post haec referre — Marium, ducis ipsius fratrem, apud Catuli sepulcrum oculis, manibus cruribusque defossis servatum aliquamdiu, ut per singula membra moreretur.* Sarcasmum autem haud dubie Rufinian. in posteriore nostri fragmenti parte reperisse sibi visus est: *scilicet ut per singulos artus expiraret.*

Foeda Marii Gratidiani trucidatio saepissime ab antiquis tanquam immane turpissimae inter cives feritatis exemplum memoratur. Sed Catuli quoque junioris (a. 78. cos. V.

apponere satis habuere, quas quum seriores librarii non jam interpretari valerent saepius omnino omiserunt. (Servatas habemus ap. Don. ad Phorm. I, 2, 48: *Neque notus neque cognatus; αὐξήσις* fit, quia res minuitur, crescit sententia. Sallustius: *Non repugnantibus modo sed ne deditis quidem a. b. c. m.* [a. b. e. m. edd. pr. Ven.] et ib. I, 3, 19: „Et modo non connexiva, sed inceptiva conjunctio est. Sall. libro secundo: *Et Poeni ferunt adversus a. n. c. m.*“, quae frustra supplere conabatur Debrossius. Sall. fr. inc. 35; II, 34.)

1) Cf. de hoc praenomine alias ab aliis tradito Drumann. II, 461, 97, et melius Teuffel. in Pauly. Encycl. v. Maria gens.

ante fr. 1.) in ea re partes fuisse ex solo hoc Scholiastae Lucan. loco discimus, nam ceteri soli Catilinae id facinus tribuunt. Prae ceteris insignis locus Flori, quem ante attuli, et Sen. de ira III, 18: *M. Mario, cui vicitim populus statuas posuerat, cui ture ac vino supplicabat, L. Sulla praefringi crura, erui oculos, amputari manus iussit et, quasi totiens occideret quotiens vulnerabat, paulatim et per singulos artus laceravit. Quis erat hujus imperii minister? Quis nisi Catilina jam in omne facinus manus exercens?* etc. Cf. Sall. or. Lep. p. 216 extr. Gerl. 1: *Simul humanas hostias vidistis et sepulcra infecta sanguine civili.* Locis a Drumanno (t. II, p. 468, 39. Cf. V, 212, 37; 391, 1.) et Dietsch. ad Cat. 5, 7. allatis add. Aug. c. D. III, 28, ubi de *Sullana victoria* exposuit: *Alius oculis effossis et particulatim membris amputatis in tantis cruciatibus diu vivere vel potius diu mori coactus est.*

*Fragm. XXVI.

Vacca ad Lucan. I, 175. (— magnumque decus ferroque petendum Plus patria potuisse sua, mensuraque juris Vis erat.) *Mensuraque juris*; Ut Sallustius in historia:

Et relatus inconditae olim vitae mos, ut omne jus in viribus esset.

Hoc fragmentum jam ab Oudendorp. (ed. Lucan. cum scholl. vett, 1728.) e cod. Voss. I etc. editum primus recepit ed. Lunaeb. p. 109, 21, unde repetivit Gerlach. t. III, p. 146, n. 231. Eundem haud dubie locum alius scholiasta respexit, cujus adnotationem Cortius e codice aliquo Guelferbytano (qui differt tamen a Weberi cod. Guelf. I) se hausisse docet: „*Plus patria*; Unde Sallustius: *qui poterat,*

plus juris habere videbatur“. Nam quod Cortius comparavit Cat. 39, 4¹), id recte Weber. rejecit. Eadem spectare videtur, licet paullum quid differat, Corn. Fronto ad Antonin. Aug. IV, 2, 4, pag. 128. Nieb: Tum praeterea multa sunt in isto genere dicendi sinceris similia, nisi quis diligenter examinat. *Jusque datum sceleri* Q. Annaeus ait. Contra Sallustius: *Omne jus in validioribus esse*.

Ed. Lunaeb. p. 109, 20. Gerl. t. III, p. 146, 230. Gerl. 2. utrumque locum hoc modo conjunxit: *Et relatus inconditae olim vitae mos, ut omne jus in validioribus esset*. (Pro Corn. Front. parum recte Arusianum dicit.) Ceterum recte, opinor, idem conjecit, haec „ad Sullanas proscriptiones pertinere“.

Fragn. XXVII.

Arus. v. repetitum, p. 259. Sallustius Hist. prim: Quo patefactum est, rempublicam praedae, non libertati, repetitam.

Cod. Gud: Sall. Hist. Pirim. quo etc., unde Lindemann, legendum proposuit Sall. Hist. prim: Quo etc., id quod confirmant codd. Leidd, in quibus est: Sall. Hist. I: Quo patef. etc. (V. d. Hoeven. p. 47. init.)

In eodem argumento tota fere oratio Lepidi ap. Sall. versatur. V. p. 218. G. 1: *Neque aliter rempublicam et belli finem ait* (Sulla), *nisi maneat expulsa agris plebes*,

1) Quodsi primo proelio Catilina superior aut aequa manu discessisset, profecto magna clades atque calamitas rempublicam oppressisset; neque illis, qui victoriam adepti forent, diutius ea uti licuisset, quia defessis et exsanguibus qui plus posset imperium atque libertatem extorqueret.

praeda civilis acerbissima, jus iudiciumque penes se, quod populi Romani fuit etc. Cf. Cat. 11, 4: Sed postquam L. Sulla armis recepta republica bonis initiis malos eventus habuit, rapere omnes, trahere, domum alius, alius agros cupere, neque modum neque modestiam victores habere, foeda crudeliaque in civibus facinora facere. Jul. Exsuperantius cap. 5: Tum vero Sulla victor quidquid in urbe remanserat crudeliter persecutus est et rempublicam vindicatam non reddidit legibus. Sed ipse possedit ac se talem praebuit, ut Cinnana ac Mariana, quam ultum ierat, dominatio quaereretur. Hinc Sallustius: „bonis initiis malos eventus habuit“. Nam fuerunt bona principia, quod oppressam voluit civium defendere libertatem: mali eventus, ut superatis dominis ac ducibus saevis gravius ipse civitatem quassarit, qui se publicae calamitatis fore promiserat defensorem.

Fragn. XXVIII.

Prisc. VIII, 5, 377: Horto quoque pro hortor et largio pro largior dicebant, quae sunt communia. Unde Sallustius in I. Historiarum:

Igitur venditis proscriptorum bonis aut dilargitis.

Gell. XV, 13, 8. Lion: Utor et vereor et hortor et consolor communia verba sunt ac dici utroqueversus possunt: *vereor te* et *vereor abs te*, id est, tu me vereris. — Sallustius quoque eodem modo *dilargitis proscriptorum bonis* dicit, tanquam verbum *largior* sit ex verbis communibus.

Cod. Reg: *proscriptorum verborum bonis*, unde variis conjecturis Gellii editores hunc locum tentarunt: F. Gronov.

ej. *proscript. urbis s. uberibus bonis.* — „Fortasse aliud quid latet, ut *virorum, Romanorum s. civium* vel simile“.

LION. At haec omnia inutilia sunt.

Venditis aut dilargitis; Cf. Or. Lepidi, p. 217. G. 1: — *nisi adprobaritis omnes proscriptionem innoxiorum ob divitias, cruciatus virorum illustrium, vastam urbem fuga et caedibus, bona civium miserorum quasi Cimbricam praedam venum aut dono datam. At objectat mihi possessiones ex bonis proscriptorum: quod quidem scel- rum illius vel maximum est, non me neque quemquam omnium satis tutum fuisse, si recte faceremus. Atque illa, quae tum formidine mercatus sum, pretio, soluto jure, dominis tamen restituo: neque pati consilium est, ullam ex civibus praedam esse.* Cat. 51, 34 (or. Caesaris): *Neque prius finis jugulandi fuit, quam Sulla omnis suos divitiis explevit.* Cf. imprimis Drumann. II, 478—79.

Fragn. XXIX.

Serv. ad Aen. X, 45: Cum dicimus, *rogo te per miserias meas*, videmur dicere: Memineris, ab eo te rogari, qui miserias pertulit, ut qui rogatur ad misericordiam miseriarum commemoratione flectatur. — — Sallustius in primo:

Postremo ipsos colonos per miserias et incerta humani generis orare.

Primus Putsch. inter Sall. fragmm. recepit.

Haec itidem ad Sullanas proscriptiones pertinere probabile est, quae non erant solius urbis ambitu contentae, sed per totam fere Italiam extendebantur (Drumann. II, 473, 81; 480, 64 sqq.), ita ut sane ipsi ii, quos coloniis

militaribus Sulla ornaverāt, hunc *orasse* credi possint, tandem aliquando caedis atque trucidationis civium finem faceret, quemadmodum similibus precibus in urbe eum adisse feruntur Metellus, Catulus, Fufidius. Drum. II, 471, 58—60.

Debrossius (tom. I, p. 497) et *secundo* libro hoc fragmentum tribuit et ita interpretatus est, ut in Sardinia Lepidi servos a Tharranis colonis petiisse fingat, dominum aegrotantem in urbe exciperent. Contra Gerlach. ad Lepidani belli descriptionem, quoad in Italia gestum est, retulit, quod equidem non intelligo.

Fragn. XXX.

(Recens accedit.)

Simul hoc loco, quo de Sullae institutis Sallustius egit, ubi quid ille de pontificum atque augurum collegiis instituerit, commemoravit (cf. Drum. II, 493.), latius paullo de sacerdotibus in universum deque arctissima illa, quae apud Romanos obtinebat, sacrarum rerum et publicarum conjunctione disputasse videtur, siquidem commodissime huc referas licet, quae tradit

Lydus de magistr. prooem. p. 119. Beck. (ed. Bonn.): ἱερέας γενέσθαι τὸ πρὶν τοὺς ὕστερον ἄρχοντας τοῦ Ῥωμαίων πολιτεύματος οὐδενὶ τῶν πάντων ἡγνόηται, Τυρρῶνηνοῦ, ἐπὶ τὴν ἐσπέραν ἐκ τῆς Λυδίας μεταναστάντος, τοὺς τότε καλουμένους Ἐτρούσκους (ἔθνος δὲ ἦν Σικανὸν) τὰς Λυδῶν τελετὰς διδάξαντος, οὓς ἐκ τῆς θυοσκοπίας Θούσκους συμβέβηκε μετονομασθῆναι. Καὶ τούτων εἰς πλάτος ἐν τῇ πρώτῃ τῆς περὶ μηνῶν γραφείσης ἡμῖν πραγματείας ἴσμεν μνημονεύσαντες. Τὰ γὰρ ἐπίσημα τῶν ἀρχόντων ἀπὸ

Θούσκων λαβὼν ὁ βασιλεὺς Νουμᾶς τῇ πολιτείᾳ εἰσήγαγεν, ὥσπερ καὶ τῶν ὅπλων τὸ δύσμαχον ἀπὸ Γαλατῶν. Καὶ μάρτυρες μὲν τούτων ὁ τε Καπίτων καὶ Φωντηΐος, ἐξ ὧν καὶ ὁ διδασκαλικώτατος Οὐάρρων, Ῥωμαῖοι πάντες μεθ' οὓς Σαλούστιος οὗτος ὁ ἱστορικὸς ἐπὶ τῆς πρώτης ἱστορίας σαφῶς ἀναδιδάσκει.

τυρρόηνους cod. Caseolinus. Corr. Fuss.
ἐπὶ τῆς πρώτης ἱστορίας: „lege ἱστοριῶν“ FUSSE, prorsus inutile. Cf. ante fr. 24, quod Gellius ex „historia prima“ affert, et sic saepe.

Sinnii Capitonis et Fonteji quosnam potissimum libros Lydus h. l. significet, incertum: Capito num revera libros *de antiquitatibus* scripserit, evinci non potest (cf. *M. Hertx* Sinnius Capito, 1844, p. 25.), de Fontejo parum alias constat, nisi quod ejus libros περὶ ἀγαλμάτων saepius Lydus in testimonium vocat. Fortasse h. l. de utriusque *commentariis librorum Tageticorum* cogitandum, Lyd. de ostentis c. 3, p. 276 extr: Πλὴν ἀλλ' ὅσον μοι γέγρονε δυνατόν, ἔκ τε τῶν πεύσεων ἔκ τε τῶν ἄλλων ὅσοι τούτους ἡρμήνευσαν, Καπίτωνός τε Φημι καὶ Φωντηΐου καὶ Ἀπουληΐου Βικελλίου τε καὶ Λαβεῶνος καὶ Φιγούλου Πλινίου τε τοῦ Φυσικοῦ, πειράσομαι ταῦτα πρὸς ὑμᾶς διελθεῖν. Contra Varronis ipsas *antiquitates rerum humanarum et divinarum* dici videri jam ante ad fragm. 1, p. 18. adn. significavi.

Ceterum hinc jam aliquatenus de tempore judicare licet, quo Sallustius ad Historias scribendas accessisse videatur. Non ante a. 51. compositas esse e fragm. 7. patet,

1) Cf. Cat. 51, 38 (or. Caes.): *Majores nostri — arma atque tela militaria ab Samnitibus, insignia magistratuum ab Tuscis pleraque sumpserunt.*

quippe in quo ejus anni consules commemorentur. Magis etiam nostro loco id restringitur, siquidem Varronis antiquitates, unde hausisse Sallustium Lydus innuit, ante a. 46. confectae non videntur. Neque ante commode ad Historias scribendas animum applicare Sallustium potuisse ex ea, quam tunc temporis egisse dicitur, vitae ratione satis elucet, siquidem statim a. 50, quum senatu esset a censoribus motus, ad Caesarem se contulit (v. ad fr. 7.), eumque a. 48. in Illyricum, dein a. 46. in Africam comitatus hujus provinciae proconsul relictus est, unde quum a. 45. (non a. 46, ut Gerl. t. II, p. 14. tradit) Romam esset reversus, ne tum quidem quietem statim atque otium capessere ei licuit, sed repetundarum accusatus et in iudicium vocatus est nec nisi Caesaris jussu absolutus. Gerl. t. II, p. 8. Drum. III, 605, 56.

Atque revera se non antea *statuisse, res gestas populi Romani — perscribere*, quam *ubi animus ex multis miseriis atque periculis requievit* et sibi *reliquam aetatem a republica procul habendam decrevit*, ipse aperte profitetur Cat. 4. Unde recte conjecisse Gerlach. (II, 14.) videtur, eum nonnisi post Caesaris mortem ad scribendum se applicasse.

Nec tamen statim initio maximum suum opus aggressum esse Sallustium satis constat, siquidem ex illo, quod modo memoravi, Catilinae prooemio aperte elucet, primum esse hunc libellum ab eo confectum. Quod ubi Gerlach. l. I. recte agnovit, ita idem pergit: *Catilinam haud dubie secutum est bellum Jugurthinum, cujus rei memoriam a praetura in Africa gesta retinebat*, recte quidem, opinor, sed in quo sola verba *haud dubie* non sufficiant. Quodsi in ipsas causas atque argumenta inquiras, occurrunt haecce. Jug. c. 41—42. de civilium dissensionum post Carthaginis excidium ortarum origine Sallustius egit, de quibus rebus

eodem modo eum in Historiarum exordio disputavisse e fragmentis ante allatis satis elucet. At neutiquam simile est veri, si majus illud opus jam ante *Jugurtham* compositum fuisset, eadem Sallustium in episodii modum huic libello inserturum fuisse: contra in Historiarum initio ea repeti debuisse ac fusius quidem de iis rebus disputari consentaneum est, quippe ubi exponendum esset Sallustio, quonam modo ad eam potissimum conditionem respublica pervenisset, qua circa extremam Sullae aetatem, unde initium narrandi fecit, fruebatur. Accedit alterum argumentum idque gravius etiam. Jug. 95, 3 Sallustius, ubi de Sullae natura cultuque se pauca quaedam prolaturum esse indicavit, hujus incepti causam addit: *neque enim alio loco de Sullae rebus dicturi sumus*, unde satis apparet, ne consilium quidem ipsi Historias quoque componendi tunc temporis fuisse. Ita eodem modo Sallustium, quo postea Tacitus egit, initio minores tantum de singulis rebus libellos componere videmus nec nisi paullatim ad majora procedere¹⁾.

Ceterum quoniam *Jugurtha* jam confecto tum demum consilium cepit Historias componendi, sine dubio antequam ad scribendum accedere poterat, aliquod jam temporis spatium impendere debebat fontibus idoneis indagandis atque materiae necessariae colligendae: atque diligentissime eum varias variorum opiniones contulisse iudicioque ubique subjecisse acutissimo cum ex apertis veterum de fide ejus historica testimoniis (v. ap. Gerl. II, 22—23), tum ex compluribus Historiarum fragmentis elucet. (v. I, 73. 74. II, 40. inc. 65. 148. Cf. Jug. 17, 7; 95, 2.) Unde jam satis

1) Num tamen *Catilina* statim a. 43, et sequente anno *Jugurtha* editus fuerit, ut censet Dietsch. ad Jug. 3, 4, equidem affirmare non ausim.

perspicitur, nonnisi postremis Sallustium vitae suae annis ad conscribendas Historias accessisse: quid quod e gravibus conviciis, quae in M. Antonium triumviri patrem cum-lavit ¹⁾, fortasse colligendum, haec impune non potuisse in publicum proferri, nisi post a. 39, quo Antonius triumvir Italiam reliquit eo non rediturus ac mox dissensionibus coepit ab Octaviano alienari. Non tamen morte mox insecta (a. 35) ²⁾ videri Sallustium *praeventum fuisse*, ut Gerlach. III, 47. censet, *quominus opus, quod instituerat, ad finem perduceret*, sed revera jam ante obitum ad eum, quem sibi proposuerit, scribendi finem pervenisse ante ad fragm. 1. demonstrare tentavi.

Atque hoc statim loco de ipsis simul *Sullae moribus* Sallustium egisse commodissima oblata opportunitate veri videtur esse simillimum. Nam quod et Debrossius et Gerlach. 1. 2. arbitrantur, eum tum demum ad id aggressum esse, ubi Sullae mortem commemoraverit, id tueri fortasse coneris loco Sen. Suasor. VI: *Quoties magni alicujus mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitae et quasi funebris laudatio redditur. Hoc semel atque iterum a Thucydide factum, idem in paucissimis personis usurpatum a Sallustio Livius benignius omnibus magnis viris praestitit*: at multo minus

1) Fr. III, 39: *M. Antonius perdundae pecuniae genitus et vacuus a curis nisi instantibus*; inc. 175 (v. ante ad fragm. 7.)

2) Non a. 36, ut tradit Dietsch. ad Jug. 3, 4. Hieron: *Sallustius diem obiit quadriennio ante Actiacum bellum*. A. d. III. Id. Mai. mortuum esse docet Chronicon Paschale p. 359. Dindorf (ed. Bonn.), quod tamen annum mortis quadriennio prius ponit.

id placet, quum interrupta hoc modo Lepidani tumultus enarratio esset atque inconcinna prorsus ratione in duas partes divulsa. Fusius autem de Sulla Sallustium h. l. disputasse aperte tradit Aug. c. D. II, 18, qui quum fragmm. 8—9. e *primi* (Sallustii Historiarum) *libri exordio* attulisset, ita pergit: *Dicit deinde plura Sallustius de Sullae vitiis ceteraque foeditate reipublicae: et alii scriptores in haec consentiunt, quamvis eloquio multum impari*, quae haud dubie non proscriptionum tantum Sullanarum (fr. 25—29.), sed ipsius quoque Sullae morum descriptionem a Sallustio exhibitam respiciunt. Huc referenda fragmm. 31 et 32.

***Fragm. XXXI.**

Schol. Gronov. ad Roscianam c. 32, §. 90, p. 434. Orell: Scimus Sullam in pueritia turpissimum fuisse, unde Sallustius dixit:

Mox tanta flagitia in tali viro pudet dicere.

Primus attulisse hunc locum a Gerl. 1. dicitur Wassius, p. 343. edit. Havercamp, contra Gerl. 2. Broukhusium dicit, qui sane *fragmentorum historicorum C. Crispi Sallustii spicilegium* editioni Havercampi adjecit. Debrossius hoc fragmentum neglexit.

Integer scholiastae locus Gerlachium latuisse videtur, qui in adn. (t. III, p. 143) monet: *Hoc de Sulla vel de Mario dictum puta.* Sed ib. p. 152. et in min. edit. idem ad Sullam retulit.

***Fragm. XXXII.**

Plut. comp. Lys. et Sull. c. 3: 'Ο δὲ (Σύλλας) οὔτε νέος ὢν περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐμετρίαζε διὰ τὴν πενίαν, οὔτε γηράσας διὰ τὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ τοὺς

περὶ γάμων καὶ σωφροσύνης εἰσηγεῖτο νόμους αὐτὸς ἐρῶν καὶ μοιχεύων, ὥς φησι Σαλούστιος.

Hunc locum primus Debrossius notavit.

Cf. Drumann. II, 429, 98—99; 502, 42—48¹⁾; 508, 90.

Sall. Cat. 11, 4 (v. ad fr. 27.); Jug. c. 95 (v. in-primis §. 4: *Atque illi, felicissimo omnium, ante civilem victoriam numquam super industriam fortuna fuit, multi-que dubitare, fortior an felicior esset; nam postea quae fecerit, incertum habeo, pudeat magis an pigeat disserere.*) fragmm. I, 15 (or. Lepidi); III, 22 (or. Licinii). — Aug. c. D. II, 22: *Sullae vitam, mores, facta describente Sallustio aliisque historiae scriptoribus quis non exhorreat?* Cf. ante ad fragm. 2.

1) Gegen den Vorwurf, dass Sulla stets bis in das späteste Alter und ohne Maass der sinnlichen Liebe ergeben war, hat ihn niemand in Schutz genommen. Er buhlte mit Frauen, mit öffentlichen Dirnen, unter welchen Nicopolis ihn zum Erben einsetzte, mit Cytherspielerinnen und Tänzerinnen, mit dem Schauspieler Metrobius und mit anderen Männern und Lustknaben, und das Laster war sein Stolz, denn auch in dieser Hinsicht begünstigte ihn das Glück. Durch Völlerei wurde die Leidenschaft genährt, und Gesang, Musik und Tanz sollten doch auch nur durch einen feineren Reiz das Verlangen wecken und durch üppige Bilder einen geistigen Rausch unterhalten etc.

In calce sequatur

Fragm. XXXIII.

quod quum ex ipso Historiarum exordio servatum esse nihil dubitemus, in justam fragmentorum seriem inserere et certo alicui loco assignare ausi non sumus.

Nam a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum.

Prisc. XVII, 21, 85: Diversi quoque casus vel casus pro casibus figurate tam a nostris, quam a Graecis saepissime ponuntur, — — ut Sallustius in Histor: *Nam a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum*, pro *Persis*.

Serv. ad Aen. I, 30 (non 34, ut est ap. Gerl.) *Achilli*; Ut Sallustius: *Nam*¹⁾ *a principio urbis ad bellum Persi Macedonicum* [pro *Persis*²⁾]: detrahitur autem *s* tertiae declinationis genitivo.

1) *Nam* solus servavit Cassell. (*Bergk.* part. III, 1844.)
Vulgo: „Ut Sallustius: *A princ.*“ etc.

2) Ita Burmann: apud Lionem et in cod. Cass. haec verba desunt.

Id. ad Aen. VIII, 383: *Neri*; pro Nerei. Omnia enim, quae in *eus* exeunt hodie, apud maiores in *es* exhibant, ut Nereus, Neres, Tydeus, Tydes, et genitivum in *eis* (*is*) mittebant, ut Tydeis, Nereis (Tydis, Neris.) Sed quia plerumque *s* in latinitate detrahitur, remanebat *ei* (*i*). Hinc est: *filia Neri, immitis Achilli*. Item in Sallustio: *Ad bellum Persi Macedonicum*. Sic Asper.

Gerl. 2. duos hosce Servii locos afferre neglexit.

Prisc. XIV, 2, 589: *Ad* tempori adjungitur, ut Sallustius in I. Historiarum: *Ad bellum Persi Macedonicum*.

Val. Prob. II, 1, 46, p. 126. Lindem: Antiqua

est ratio declinationis, dativo uti pro genitivo: *Ad bellum Persi Macedonicum*.

Ita Prob, non addito Sallustii nomine.

Id. II, 1, 51, p. 129 (deest ap. Gerl.): *Perses*, *Persae* vel *Persis*. Nam quod Sallustius ait: *Ad bellum Persi Macedonicum*, non declinationem mutavit, sed antiqua usus est consuetudine: dativum posuit pro genitivo.

M. Claud. Sacerdos ars gramm. lib. II, §. 46, ap. Endlicher. anall. gramm. p. 56 (Recens accedit): *Ses*. Hac syllaba nomina finita graeca sunt, indifferenter quoque declinantur et primae sunt declinationis, *sae* genitivo et tertiae *sis*, ut *Cambyses*, *Cambysae* vel *Cambysis*; *Perses*, *Persae* vel *Persis*. Nam quod Sallustius (ait)¹⁾: *Ad bellum Persi Macedonicum*, non declinationem mutavit, sed antiqua usus est consuetudine, dativum posuit pro genetivo, ut Cicero: *filiumque Verri* pro *Verris*, et Virgilius: *immitis Achilli* pro *Achillis*.

1) *ait* inserui, ut est ap. Val. Prob. l. l., quem saepe Claud. Sacerd. ad verbum exscripsit.

Charis. I, 17, 28, p. 37. Lind: Inveniuntur autem apud veteres, quae sine ratione genetivum faciunt per *i*, ut apud Sallustium in prima historia: *Bellum Persi Macedonicum*.

Incerti artium Gramm. fragm. §. 93, p. 89. Endlicher (Recens accedit): In *es* producta masculina tantum et feminina. Masculina: hic *Hercules*, hujus *Herculis*, *Ulixes*, *Ulixis*; feminina: *caedes*, *caedis*, *nubes*, *nubis*. Sunt et Graeca, quae genetivum faciunt per *ους* aut per *ος*, *Σωκράτης*, *Σωκράτους*, *Socrates*, *Socratis*, *Χρέμης*, *Χρέμης*, *Χρέμης*, *Chremes*, *Chremetis*. Terentius *Chremi* declinavit, ut Sallustius *Persi*.

Recte Sallustii editores *a primordio urbis* scripserunt, quod Prisc. l. l. exhibet: nam *a principio*, ut est ap.

Servium, plerumque absolute positum occurrit non addito genitivo. V. ante fr. 8: *Nam injuriae validiorum — domi fuere jam inde a principio.* Tac. Ann. init: *Urbem Romam a principio reges habuere.* Contra Liv. init: *Facturusne operae pretium sim, si a primordio urbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio etc.*

Hoc fragmentum omnes adhuc Sallustii editores eodem loco repetere satis habuerunt, quo forte Carrio collocavit, inter fragmm. 6 et 7¹⁾, quae ante attuli, supplere solus Debrossius tentavit, sed is parum feliciter: *Car depuis l'origine de Rome jusqu'à la guerre de Macedoine contre le roi Persée, temps auquel les Patriciens semblèrent abandonner tout à fait le consulat au peuple, ce ne furent que disputes continuelles au sujet des magistratures, que prétentions nouvelles de la part du second ordre.* Etenim de patrum plebisque certamine h. l. cogitare ineptum paene, quum fragmento potius 8. de *discessione plebis a patribus* exponatur ejusque simul certaminis finis fuisse dicatur *bellum Punicum secundum.* Atque vel hoc Sallustii miramur, quod adeo longe eas rixas pertinuisse innuit, quae nullo modo possunt *ad bellum Persi Macedonicum* durasse dici, centum fere annis ante finitae.

Sed probabilius fortasse nostrum fragmentum ad eum prooemii locum relegare licet, quo de prioribus Romanorum historicis Sallustius disputavit, ita ut significasse fere eum credamus, a primordio urbis ad bellum Persi Macedonicum historicam artem apud Romanos incultam prorsus jacuisse nec nisi inde ab hoc tempore per Q. Fabium

1) Gerl. 1. in adn. (t. III, p. 49) nostrum locum fragmento 7. *postponendum* docet, quod his verbis Sallustius suum de Romanorum moribus *judicium confirmaverit*, sed in min. ed. ad vulgatum ordinem rediit.

Pictorem et qui ejus exemplum secuti sint, prima fere incrementa cepisse. —

Atque ex eadem fortasse prooemii parte servatum

***Fragm. XXXIV.**

Serv. ad Ecl. VIII, 27: *Aeroque sequenti*; notandum sane *aerum* hic pro tempore, ut ipse alibi (III, 415). Sallustius:

In quis longissimo aevo plura de bonis falsa in deterius composuit.

Apud Lion. est: *Sallustius VI. Histor*; sed v. ante ad fr. 20.

Nam melius sine dubio de historico quopiam haec intelliges, ita ut suppleatur: *in quis annalibus s. historis*, quam quod Gerl. vult, de turbulentis orationibus C. Quinctii, tr. pl. a. 74¹). —

Alia contra fragmenta, quae praecipue in min. edit. Gerlach. ad ipsum Historiarum prooemium relegavit Debrossii saepe vestigiis ingressus, aut sine ulla justa causa huc relata videmus, aut ita collocata, ut suis singula locis omnino non convenirent, qua de re alias fusius dicam. Sed unum jam errorem h. l. tangam prae ceteris insignem. Legimus enim apud Sen. de benef. IV, 1 init: *Ex omnibus, quae tractavimus, Aebuti Liberalis, potest videri nihil tam necessarium aut magis, ut ait Sallustius, cum cura dicendum, quam quod in manibus est: An be-*

1) Contra alium locum, quo Quinctii mentio fit, in neutra editione Gerlach. attulit, Schol. Gron. ad Cic. de imp. Pomp. 10, 28, p. 441. Orell: *Ut dicit Sallustius, Lucullus pecuniam Quinctio dedit, ne illi (i. e. Pompejo contra Sertorium bellanti) succederetur.* (Cf. Plut. Luc. 5.)

neficium dare et invicem gratiam referre per se res expetendae sint. Quae quum Carrio ceterique male detruncata attulissent, ut nonnisi verba: *Ex omnibus — in manibus est* transscriberent, inde Debrossius totum hunc locum tanquam Sallustianum elicit: *Nihil tam necessarium aut magis cum cura dicendum, quam quod in manibus est*, quem ita ad ipsum prooemium retulit, ut Sallustium inprimis arduam videri professum fingeret aequalium rerum descriptionem: *Ce dernier point (la fidélité), toujours nécessaire, l'est encore plus quand on parle d'événemens qui se sont passés presque sous nos yeux.* (t. I, p. 253.) Has nugas Gerlach. repetivit, quamquam in min. edit. id certe agnovit, nonnisi verba *cum cura dicendum* Sallustio deberi.

Sed haec hactenus.

Addenda et corrigenda.

Pag. 2. lin. 12. leg: (1823—31.)

" 6. adn. lin. 9. pon. punctum pro commate post 292.

" 8. " " 1. leg: Καὶ.

" 10. lin. 8. leg: Catulo.

" 16. " 1. " pro toto eo consilio.

" 17. adn. lin. 10. leg: Caesaris.

" 17. " " 11. " Πωμαίων.

" 17. " " 17. " comma post revocat.

" 21. lin. 10. leg: accinxisse.

" 22. lin. antepenult: Cortii (vel potius Wassii verba a Cortio repetita) sunt: „diversa pars in civil. armis] contraria, adversa pars“.

" 24. lin. ult. leg: Antiatem.

" 26. adn. lin. 3: An forte corr: Epidius? Suet. rhet. 4.

" 27. extr: Obbario nuper assensus est H. Duentzer in diurn. antiq. studd. 1850, n. 30. Sed quod ibi L. Asperum dicit pro C. Asperum, typothetae vitio videtur tribuendum esse.

" 32. lin. 11. leg: disertissimum.

" 38. " 9: Apud Ammian. Marcell. II. in antiquis libris legebatur: *Nam omnes Galliae, nisi quae paludibus inviae fuere, ut Sallustio docetur auctore, post decennalis belli mutuas clades societatique nostrae foederibus junxit aeternis*, id quod lacunosum esse facile patet. Sed ea supplendi ratio, quam Lindenbrog. recepit, satis probabilis videtur, a Carrione immerito spreta.

" 38 etc., fragm. 7. 8. 9. 11: Jam nunc Augustini libros de civ. Dei ad optimorum exemplarium fidem denuo edere coepisse nuntiatur Jos. Strange (tom. I. lib. I—XIII. 12. maj. Colon. Heberle. 1850.): sed huc terrarum is liber nondum pervenit.

" 39. lin. 25: Barthium refutat Voss. instit. orat. lib. IV. pag. 72.

" 41. lin. 25. leg: hasce res.

" 44. adn. 3. leg: fr. 24.

" 57. lin. 6. post Debrossius parenthesin claudas.

" 61. " penult. leg: origines.

" 62. " 2. leg: στασιάζοντες.

" 63. " 4. " Steph.“

" 79. " 9. " lego.

" 80. " 1. " consules.

I n d e x.

Fragm.	Gerlach. 1.	Gerlach. 2.	Pag.
I.	Lib. I, 1.	Pag. 182, 1.	6.
II.	" " 4.	" " 7.	21.
III.	" " 34.	" " 7.	23.
IV.	" " 2.	" " 5.	29.
V.	" " 3.	" " 6.	33.
VI.	" " 5.	" " 9.	34.
VII.	" " 7.	" " 13.	37.
VIII.	" " 8.	" 183, 1.	42.
IX.	" " 9.	" " 18.	49.
X.	" inc. 226.	" 185, 2.	53.
XI.	" " 43.	" 184, 4.	54.
XII.	" " 32.	" " 7.	56.
XIII.	" " 232.	" " 18.	58.
XIV.	" I, 12.	" " 10.	59.
XV.	" inc. 84.	" 190, 6.	60.
XVI.	" " 147.	" 184, 9.	61.
XVII.	" I, 71.	" " 6.	62.
XVIII.			63.
XIX.	" I, 61.	" 184, 17.	64.
XX.	" inc. 21.	" " 17.	64.
XXI.	" " 52.	" " 20.	65.
XXII.		" 199, 5.	66.
XXIII.	" inc. 7.	" 184, 22.	67.
XXIV.	" I, 11.	" " 23.	69.
XXV.	" inc. 174.	" " 19.	70.
XXVI.	" " 230-31.	" 185, 3.	74.
XXVII.		" " 1.	75.
XXVIII.	" I, 10.	" " 5.	76.
XXIX.	" " 72.	" 190, 15.	77.
XXX.			78.
XXXI.	" inc. 178.	" 190, 1.	83.
XXXII.	" " 250.	" 240, 12.	83.
XXXIII.	" I, 8.	" 182, 12.	85.
XXXIV.	" " 148.	" 215, 26.	88.

Praeterea obiter hic illic de hisce fragmentis dictum est:

Gerlach. 1.			Gerlach. 2.		Pag.
Lib. I,	21.		Pag. 200,	1.	59. adn.
" II,	17.		" 202,	6.	70.
" "	26.		" 201,	20.	15. adn.
" "	34.		" 204,	12.	73. "
" III,	7.		" 223,	23.	28. "
" "	39.		" 219,	25.	82. "
" IV,	17.		" 228,	8.	15. "
" "	42.		" 228,	9.	16. "
" inc.	2.		" 197,	26.	64. "
" "	24.		" 235,	14.	11. "
" "	28.		" 203,	28.	25. "
" "	35.		" 184,	15.	73. "
" "	89.		" 237,	19.	28. "
" "	135.		" 196,	24.	65. adn.
" "	148.		" 215,	26.	64. "
" "	175.		" 219,	27.	40. "
" "	176.		" 238,	19.	27. "
" "	184.		" 215,	27.	18. adn.
" "	192.		" 182,	8.	88. "
" "	213.		" 196,	26.	65. adn.
" "	219.		" 205,	17.	19. "
" "	223.				8. "
" "	233.		" 224,	8.	17. "
" "	242.		" 239,	14.	30. "
			" 202,	16.	18. adn.
			" 223,	17.	65. "
			" 228,	3.	15. "
			" 230,	8.	16. "
Sall. ap. Prob. I,	13, 2,	p. 89. Lind.			72. "
" " Schol. Gron. Cic.	p. 441.	Orell.			88. "

T h e s e s.

I.

Ἀμφιπόλους et δμῶας apud Homerum nihil disferre.

II.

Julii Exsuperantii libellum *de Marii, Lepidi ac Sertorii bellis civilibus* non posse pro Sallustii Historiarum epitoma haberi.

III.

M. Lepidi cos. oratio cur Sallustio abjudicetur, causam non esse.

IV.

Q. Sertorium jam a. Chr. 73. (non 72.) a Perperna occisum esse.

V.

Drumanni de Cicerone iudicium verissime se habere.

VI.

Inter *Annalium* et *Historiarum* inscriptionem ipsos historicos Romanos nihil discriminis fecisse.

VII.

Tac. ann. XIII, 26. corrigendum esse: *Quibusdam coalitam libertate irreverentiam eo prorupisse frementibus, ut non jam aequo cum patronis jure agerent, sed etiam coram insultarent, impune, vel poenam suam deridentes.*

Theses

I.

Agrippa et Octaviae apud Romanos nihil dilecti.

II.

Julii Exuperantii libellum de Marci Lepidi ac Servii
belli civilis non posse pro Sallustii Historiarum opinionem
haberi.

III.

M. Lepidi eos oratio cum Sallustio abjudicatur, causam
non esse.

IV.

Q. Sertorium iam a. Chr. 73. (non 72.) a Perperna
occisum esse.

V.

Drumann de Cicerone iudicium verissime se habere.

VI.

Inter Annalium et Historiarum inscriptionem ipsos
historicos Romanos nihil discriminis fecisse.

VII.

Tac. ann. XII. 20. corrigendum esse: Quibusdam non
tam libere intercessionem eo praestare permittitur, ut
non iam neque cum patris iure agerent, sed etiam
eorum insultum, impune, et potius
veritas.

Linker, Gustav,

C. Sallusti Crispi Historiarum prooemium

1850

Diss. 2146,12

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10851573-5